

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

ANDREJA ŽARN

Mentorica: red. prof. dr. Nevenka Černigoj-Sadar

OČETOVSKI DOPUST

Diplomsko delo

Ljubljana, 2005

KAZALO

1. UVOD	3
1.1. ORIS PROBLEMA IN RAZLOG ZA IZBIRO TEME.....	4
1.2. KRONOLOŠKI PREGLED DIPLOMSKE NALOGE	5
2. DRUŽINSKI SISTEM	7
2.1. POJEM DRUŽINE.....	7
2.2. RAZVOJNA OBDOBJA DRUŽINE	10
2.3. SPREMEMBE V SODOBNI DRUŽINI.....	12
2.4. USKLAJEVANJE DRUŽINSKIH IN ZAPOSILITVENIH OBVEZNOSTI	15
3. MOŠKI IN OČETOVANJE	19
3.1. »NARAVNO« MATERINSTVO IN »NENARAVNO« OČETOVSTVO	19
3.2. VPLIV OČETOVSTVA NA ŽIVLJENJE MOŠKIH	22
3.3. INTERAKCIJA MED OČETOM IN DOJENČKOM.....	25
3.3.1. DEJAVNIKI, KI VPLIVAJO NA STOPNJO OČETOVE VPLETENOSTI	27
3.4. SPREMINJANJE OČETOVSKO IDENTITETE IN NOVO OČETOVSTVO.....	29
3.4.1. TRADICIONALEN IN MODEREN OČE	29
3.4.2. »NOVO« OČETOVSTVO V POSTMODERNOSTI.....	31
4. OČETOVSTVO V SLOVENIJI	34
4.1. DRUŽINSKA POLITIKA	34
4.1.1. POJEM DRUŽINSKE POLITIKE	34
4.1.2. DRUŽINSKA POLITIKA V REPUBLIKI SLOVENIJI.....	36
4.2. STARŠEVSKI DOPUST ZA OČETE	38
4.2.1. DELITEV PRAVICE DO DOPUSTA ZA NEGO IN VARSTVO OTROKA.....	40
4.2.2. OČETOVSKI DOPUST	44
4.2.2.1. Ureditev očetovskega dopusta po ZSDP	46
4.2.2.2. Očetovski dopust v praksi	47
4.3. DELITEV NEFORMALNEGA DELA MED PARTNERJEMA	51
5. OČETOVSTVO NA RAVNI EVROPSKE UNIJE	55
5.1. POLITIKA ENAKOSTI SPOLOV	55
5.1.1. MODEL ENAKEGA OBRAVNAVANJA	56
5.1.2. STRATEGIJA POZITIVNE AKCIJE	57
5.1.3. INTEGRACIJA NAČELA ENAKOSTI SPOLOV	57
5.2. PRAVNI RED EVROPSKE UNIJE	59
5.3. OČETOVSKI DOPUST V POSAMEZNIH EVROPSKIH DRŽAVAH	61
5.3.1. ŠVEDSKA	62
5.3.2. DANSKA	68
5.3.3. NORVEŠKA	69
6. SKLEPNE UGOTOVITVE	70

LITERATURA74

SEZNAM SHEM, TABEL, GRAFOV79

1. UVOD

1.1. ORIS PROBLEMA IN RAZLOG ZA IZBIRO TEME

Vloga očeta v družini se v zadnjih letih zelo spreminja in očetovstvo je postalo ena izmed najbolj aktualnih tem družinske politike. Pozornost, ki se je v preteklosti namenjala predvsem materinstvu, se sedaj usmerja na očetovstvo in vse bolj se zavedamo pomena očetove prisotnosti ter sodelovanja pri skrbi za otroka, njegovi negi in vzgoji. Vendar pa kljub družbenemu zavedanju o pomembnosti očetove vloge, v sodobnem tempu življenja mladim parom ostaja malo možnosti za uravnoteženo kombiniranje delovnih in zaposlitvenih obveznosti. Z vse večjim deležem zaposlenih žensk ta problem še pridobiva na svoji razsežnosti, kar je tudi eden izmed razlogov za vsesplošno tendenco padanja stopnje rodnosti tako v Sloveniji kakor tudi v drugih državah. Na odločanje mladih parov o osnovanju družine v veliki meri vplivajo tudi možnosti, ki jih nudi družinska politika ob rojstvu otroka. Izjemen pomen se pripisuje predvsem ureditvi starševskega varstva in na tem področju se kažejo precejšnja prizadevanja za večjo vključenost očetov v aktivno starševstvo.

Z namenom spodbude očetov k aktivnejšemu sodelovanju pri negi svojih otrok, vlade mnogih držav v okviru družinske politike izvajajo razne programe oz. ukrepe na tem področju. Tako ima večina evropskih držav v zakonodaji predvideno možnost delitve starševskega dopusta med oba starša, čedalje več držav pa uvaja tudi izvirno pravico očetov do očetovskega dopusta, ki pripada izključno njim. Kljub prizadevanjem za večjo participacijo očetov v okviru družinskih obveznostih ter napredku v družbenem sprejemanju spremenjene očetovske vloge, pa je še vedno zaslediti prevladujoč vzorec materinske prevlade, kadar gre za dejansko udejstvovanje pri negi in skrbi za otroka.

Spremembe starševskih vlog, ki smo jim priča v sodobnem času, postavljajo pod vprašaj klasične predstave o tem, kakšna naj bi bila vloga očeta. Središče pozornosti širše družbene javnosti tako danes postaja ideal novega očetovstva, v okviru katerega so očetje več kot zgolj materialni preskrbovalci družine, saj predstavljajo čustvene, ljubeče očete, ki jim skrb za nego in varstvo otrok ni tuja, hkrati pa so vključeni v plačano zaposlitev. Gre za podobo očeta, katerega vloga še

nikoli ni bila tako negotova, kot je sedaj. Zato je izjemnega pomena, da se njegova vloga čim bolj prepozna ter hkrati priznava, saj na podlagi spodbud lahko moški kot očetje delujejo uspešno v družini ter v družbi kot celoti. In ker v družbi vse bolj prevladuje zavedanje, da je oče nepogrešljiv za uravnoteženo družino, se tudi v sklopu raznih raziskav porajajo vprašanja o tem, kakšen vpliv imajo očetje na svoje otroke. Odgovori na to so seveda različni, tako kot so različni očetje, v množici katerih najdemo mnogo različnih pozitivnih in negativnih odtenkov očetovstva.

Globalna izpostavljenost problema nizke udeležbe očetov v okviru družinskih obveznosti ter skrbi za otroka se mi zdi povsem upravičena, saj se še kako zavedam, da je partnerjevo sodelovanje pri skrbi in negi otroka izjemnega pomena ter da je potrebno spodbujati vpletenost in aktivno sodelovanje očetov pri vzgoji otrok, kar prispeva tako k družinski harmoniji, utrjevanju čustvenih vezi med očetmi in otroki, kakor tudi k večji enakosti med spoloma na družbeni ravni. Do pisanja diplomske naloge s področja očetovstva oz. očetovskega dopusta me je privedlo predvsem dejstvo, da so kljub vsem spremembam v družbenem dojemanju očetovske vloge ter trudu s strani družbenih in drugih akterjev za podporo očetovanju, možnosti, ki jih nudi aktivno očetovstvo, še vedno premalo izpostavljene. Kot najbolj zaskrbljujoč pa se zdi predvsem prepad med vsesplošnim družbenim sprejemanjem novega očetovstva ter dejansko stopnjo udeležanja aktivnega očetovstva v praksi. Očetom mora biti v prvi vrsti dana priložnost, da svojo očetovsko vlogo izvajajo tako, kot to od njih terjajo družbena pričakovanja, še pomembneje pa je, da se v tej svoji vlogi počutijo zaželeni ter sposobni za tako izjemno in edinstveno nalogo, kot je skrb za otroka.

1.2. KRONOLOŠKI PREGLED DIPLOMSKE NALOGE

Očetovstvo je kot sestavina starševstva pojem, ki spada v področje družinske tematike, zato bom mojo diplomsko nalogo začela s predstavitvijo družine kot osrednje družbene institucije. Z družbenim napredkom se je spreminjala tudi družina in da bi lahko razumeli spreminjajoče vloge očetovstva, je potrebno razumevanje sprememb na ravni družine kot take. Zato bom predstavila razvojna obdobja družine ter vse spremembe, ki so vplivale na pluralizacijo družinskih oblik, ki smo jim priča v sodobnem času, dotaknila pa se bom tudi problematike usklajevanja družinskih in

zaposlitvenih obveznosti, kar predstavlja vse večji problem v sodobnem tempu življenja mladih parov.

V preteklosti očetovski odnos ni bil predmet kritičnih razprav. Očetom se niso pripisovala čustva, pač pa racionalno in skrbniško delovanje. Dandanes se vsi zavedamo, da je čustven ter ljubeč odnos med očetom in njegovim otrokom izjemnega pomena ter da ima lahko aktivno očetovstvo izjemno pozitiven vpliv na celotno družbo. V nadaljevanju moje naloge se bom zato podrobneje posvetila sferi očetovstva, kjer bom predstavila predvsem vpliv, ki ga ima na moške rojstvo otroka ter način komunikacije in vzpostavljanja stikov med njima, saj je tako kot za matere, tudi za očete, starševstvo lahko najlepša izkušnja v njihovem življenju. V okviru družbenih sprememb, se je bolj kot materinska vloga, spreminjala vloga očeta in za lažje razumevanje ideala novega očetovstva bom predstavila spremembe, ki so zaznamovale oblikovanje očetovske vloge vse do danes.

Po predstavitvi očetovstva se bom posvetila osrednjemu delu moje diplomske naloge, kjer bom obravnavala zakonodajno ureditev pravic iz naslova očetovstva pri nas. Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve ponuja mladim parom razne možnosti za uveljavljanje pravic iz naslova starševskega varstva. V sklop teh pravic sodi pravica očetov do delitve dopusta za nego in varstvo otroka ter leta 2003 uveljavljena pravica očetov do očetovskega dopusta, ki se je v celotnem obsegu 90 dni uveljavila v začetku letošnjega leta. Po predstavitvi zakonodajne ureditve področja starševstva, bom na podlagi statistične baze podatkov iz Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve prikazala podatke o tem, v kolikšnem obsegu se zgoraj navedene zakonsko opredeljene možnosti za nego otrok dejansko uresničujejo v praksi, ponazorila pa bom tudi, kako je pri nas z udejanjanjem enakopravnosti med partnerjema na področju delitve družinskih obveznosti.

V zadnjem poglavju moje diplomske naloge bom predstavila še ureditev pravic iz naslova očetovstva na ravni Evropske unije, ki področje starševstva opredeljuje z določenimi pravnimi akti, konkretnije z direktivami. Pri vsem tem je pomembno poudariti, da se velik pomen pripisuje politiki enakih možnosti, v okviru katere se pojavljajo razne strategije za doseg enakosti spolov, med katerimi je največ pozornosti deležna integracija načela enakosti spolov na vsa področja javnega in zasebnega življenja, kot najučinkovitejša strategija za doseg omenjenega cilja. Za

boljšo ilustracijo ureditve očetovstva v Sloveniji, bom predstavila tudi ureditev očetovskega dopusta v posameznih državah Evropske unije, med katerimi se bom podrobneje posvetila predvsem državam v Skandinaviji, ki s svojo družinsko politiko predstavljajo zgled mnogim drugim državam pri ureditvi tega področja.

2. DRUŽINSKI SISTEM

2.1. POJEM DRUŽINE

Ko govorimo o starševstvu ter vlogah¹ očeta in matere, se moramo najprej ustaviti pri družini, ki predstavlja splošni okvir uresničevanja teh vlog. Na vprašanje kaj je družina, ni mogoče najti enotnega odgovora. Vsekakor lahko družino opredelimo kot skupnost in institucijo, ki njenim članom predstavlja njihov življenjski okvir ter kot pomembno družbeno institucijo, v katero sta vpeti generacijska in predvsem spolna neenakost. V strokovni literaturi se pojavljajo različne opredelitve oz. definicije pojma družine in v nadaljevanju povzemam nekatere od njih.

Za izhodišče lahko vzamemo definicijo družine, zapisano v Resoluciji o temeljih oblikovanja družinske politike v Republiki Sloveniji (Uradni list RS, št. 40/1993; v nadaljevanju: Resolucija), ki predstavlja temeljni dokument na področju slovenske družinske zakonodaje: »Družina predstavlja življenjsko skupnost staršev² in otrok. Predstavlja primarni socialni prostor, ki daje optimalne možnosti za emocionalni in socialni razvoj otrok, obenem pa nosi tudi odgovornost za njihovo blaginjo«.

Družino tvorijo dva ali več posameznikov, ki so v interakciji, imajo skupne motive in cilje; povezujejo jih skupna pravila, norme in vrednote; odnose v njej odraža in določa relativno trajna struktura statusov in vlog, v družini se oblikujeta zanjo

¹ Vlogo lahko opredelimo kot celoto stališč, mnenj in vedenj, ki sodijo k socialnemu statusu posameznika; od posameznika jih pričakujemo, on sam pa jih doživlja in izvaja (Lersch v Čačinovič Vogrinčič, 1998: 159,160).

² "Starša predstavljata poseben sistem dveh odraslih oseb, katerega cilj je skrb za potomstvo, za nego in vzgojo otrok" (Brajša, 1987: 139).

značilna struktura moči in način vodenja; izoblikuje se relativno trajna mreža komunikacij ter statusov in vlog posameznih družinskih članov; diferencirajo se vloge glede na delitev dela; razločijo se čustveni odnosi med člani (Čačinovič Vogrinčič, 1998: 130, 131).

Družina je ena temeljnih oblik življenja ljudi in osnovna celica vsake družbe. V njej se življenje posameznika začne in v njej si ljudje oblikujemo vrednote, ki jih nato nosimo v sebi vse svoje življenje. Po mnenju Muska je družina »...edini možni način življenja in družbene organizacije, ki lahko otrokom, torej novi generaciji, omogoči dolgotrajno, večletno nego in vzgojo« (Musek, 1995: 191).

Družino lahko opredelimo kot sistem, za katerega so značilna intenzivna notranja dogajanja, istočasno pa je v neprestanem stiku z vsem kar se dogaja v njenem okolju. Kot tak sistem je družina usodno odvisna od socialnih in ekonomskih zakonitosti, saj lahko deluje le tako, da se sprti prilagaja družbenim zahtevam. Družina ima med drugim tudi svojo specifično sestavo in svojo lastno preteklost, ki je na tak ali drugačen način skupna vsem njenim članom - vsaka generacija prenaša stara sporočila in vzorce delovanja v nove okoliščine. Vsi vzorci, ki jih pripadniki nove generacije hote ali nehoče prevzamejo od svojih predhodnikov, pa so v njih samih tako močno zasidrani, da je potrebno precej truda pri morebitnih poskusih preoblikovanja njihovega mišljenja in delovanja. To se najbolj intenzivno kaže v današnjih poskusih spreminjanja očetove vloge, ki je zelo močno zakoreninjena v podobi materialnega skrbnika družine.

Družina je skupina ljudi, ki je na zakonit način povezana v sistem sorodstvenih vezi in v tem kontekstu opravlja določeno (skupno) delo, čemu na najsplošnejši ravni pravimo biološka in družbena reprodukcija (Lešnik, 1995: 11). Pojem družine se tako ne sme enačiti z ostalimi oblikami vsakdanjega življenja ljudi. Specifičnost družine je namreč obstoj otrok in njihova vzgoja. »V sociologiji z družino označujejo vsaj dvogeneracijsko skupnost kot obliko vsakdanjega življenja, v kateri je udeležen vsaj en starš in vsaj en (odvisen, nedoleten) otrok. To, kar družino razlikuje od drugih oblik vsakdanjega življenja ljudi, kakršna sta npr. gospodinjstvo ali partnerstvo, je obstoj starševskega razmerja kot socialnega razmerja« (Rener, 1993: 15).

V družini se med njenimi člani oblikujejo medsebojni odnosi, ki niso le enosmerni, temveč tudi vzajemni in recipročni. Člani družine so med seboj povezani in medsebojno odvisni. Vlogo vsakega člana družine določajo na eni strani širše sociokulturne norme, na drugi pa razmere v družini, njeno trenutno razvojno obdobje in dejavniki njegove lastne osebnosti. Vsakemu članu družine omogočajo, dopuščajo in spodbujajo njegovo vlogo drugi člani s tem, da sami prevzemajo svoje vloge, ki so z njegovo vlogo komplementarne. Vloga, ki jo prevzame vsak član družinskega sistema, pomembno vpliva na njegovo doživljanje sebe in svoje vrednosti, na gradnjo njegove identitete in osebno rast. (Žmuc-Tomori, 1988: 11).

Vlogi, ki jih imata v družini ženska kot mati in moški kot oče, sta za njuno doživljanje sebe kot celostne osebnosti izjemnega pomena, saj jima omogočata oblikovanje in razvoj lastne identitete. Njuni vlogi sta se skozi družbeni razvoj spreminjali v skladu s kulturnimi ideali, pri čemer je bilo očetovstvo podvrženo spremembam v večjem obsegu kakor materinstvo. Na tem mestu je potrebno poudariti, da je vloga matere v odnosu do otrok sicer res ostajala več ali manj nedotaknjena, vendar je bila zato vloga žensk deležna precejšnjih preobratov v izven družinski sferi. Z emancipacijo žensk je prihajalo do velikih sprememb predvsem v odnosu žensk do njihovih partnerjev, še največji premik pa je zaznamoval vstop ženske populacije na trg delovne sile, kar je privedlo do manjše ekonomske odvisnosti žensk ter razširitve njihove vloge, ki je do tedaj obsegala pretežno materinsko delovanje. Z udejanjanjem ženske vloge tudi izven družine je podoba žensk in mater dobila tako nove razsežnosti, vendar je kljub večji angažiranosti žensk v izven družinski sferi, domače področje še vedno ostajalo pretežno v njihovi domeni. V nasprotju z materinsko vlogo pa je bila vloga moških kot očetov podvržena stalnim spremembam in novim ideološkim podobam. Moški so bili od začetka determinirani skozi njihovo delovanje izven sfere družine in vloga očetov je bila osredotočena zgolj na njihovo dejavnost materialnih skrbnikov. Skozi kulturne spremembe in družbeni razvoj pa je vloga očeta dobivala nove razsežnosti, med katerimi je posebno mesto dobilo tudi čustveno izražanje moških do svojih otrok, kar je bilo v preteklosti vseskozi v ozadju očetovske vloge. Kljub postopnim spremembam, pa so se skozi zgodovino oblikovale spolno determinirane vloge obeh staršev, ki so pripeljale do nekih tradicionalnih podob obeh spolov. Vendar pa današnji sodobni družbi tradicionalne vloge posameznikov ne ustrezajo več. Družina

dobiva nove oblike in podobe, hkrati pa spreminjanje družbenih norm in pričakovanj zahteva od staršev spremembe njihovih vlog ter njunega delovanja.

2.2. RAZVOJNA OBDOBJA DRUŽINE

Vsaka družina ima svoj lastni življenjski cikel, ki ga tvorijo različni dogodki in je sestavljen iz več zaporednih razvojnih obdobij. Največkrat se omenja model devetstopenjskega življenjskega cikla družine (Ule, 1995: 129):

1. doba formiranja družine (zakonca brez otrok),
2. začetek razširjanja družine,
3. predšolsko obdobje otrok,
4. šolsko obdobje otrok,
5. mladostniško obdobje otrok,
6. postadolescentsko obdobje otrok,
7. začetek zožanja družine (odhodi otrok iz družine),
8. zožana družina oz. t.i. »prazno gnezdo«,
9. ovdovelost.

Vsako razvojno obdobje družine spremljajo specifične zahteve oz. naloge in vsako obdobje prinaša hkrati z novimi preizkušnjami tudi nove spodbude v življenje vseh družinskih članov. Prehodi iz enega obdobja v drugo so postopni in velikokrat tudi težavni, saj vsako novo obdobje prinese drugačen način življenja. Tem spremembam se je potrebno prilagoditi in opustiti že ustaljene navade, to pa zahteva od družinskih članov med drugim tudi soočenje s povsem novimi zadolžitvami.

Na vsaki stopnji razvoja družine so potrebna drugačna pravila delovanja, ki so prilagojena specifičnosti obdobja, v katerem se družina nahaja. Še posebej specifična so pravila, ki usmerjajo življenje družine z majhnimi otroki. »Družina z majhnimi otroki mora rešiti problem vzpostavljanja koalicije in vzpostavitve generacijskih razlik, da bi lahko otroku posredovala meje; omogočiti mora otroku, da sprejme in se nauči ravnati s svojimi čustvi, mu dati dovolj varnosti, da se nauči samostojnosti in neodvisnosti« (Čačinovič Vogrinčič, 1998: 130). Z razvojem družine preko posameznih obdobij se spreminjajo tudi vloge posameznih družinskih članov.

Spremeni se razporeditev moči in odločanja kot tudi zadolžitve in odgovornosti, ki jih nekdo prevzame nase v odnosu do drugih članov družine.

Uspešno starševstvo se začne s partnerstvom dveh oseb, kar predstavlja prvo stopnjo v razvoju družine. Partnerja se morata v fazi oblikovanja svojega partnerskega odnosa prilagajati drug drugemu, usklajevati morata svoja hotenja in vrednote ter se naučiti sodelovati, hkrati pa mora vsak od njiju obdržati tudi svoj lastni jaz. Temu začetnemu obdobju sledi obdobje družine s prvorojencem, ko v življenje dveh odraslih posameznikov vstopi otrok. Pred partnerjema, ki postaneta v tem trenutku tudi starša, stoji pomembna preizkušnja, saj je v družini potrebno oblikovati nova pravila delovanja in zopet prilagoditi sedaj že ustaljen način življenja novemu obdobju, ki prinaša povsem nove zahteve v življenje mlade družine. Vsa predhodno postavljena pravila med dvema, ki živita v partnerski skupnosti, s prihodom otroka zahtevajo reorganizacijo in ponovno vzpostavitev novih dogovorov o načinu delovanja v novi skupnosti, kar vsekakor ni lahka naloga.

Od tega, kako uspešno obvladuje družina kot celota zahteve trenutnega razvojnega obdobja, v katerem se nahaja, je odvisno počutje in notranje ravnovesje slehernega družinskega člana, kar vpliva tudi na njegovo vedenje in sposobnost za obvladovanje različnih preizkušenj zunaj družinskega kroga. Tako na primer mati, ki jo spravlja v stisko nebogljenost in popolna odvisnost njenega novorojenčka, težko izpolnjuje socialne zahteve zunaj družine. (Tomori, 1994: 39). Pomoč in podpora ostalih družinskih članov, še posebej podpora partnerja, je zato v tem obdobju lahko materam v izjemno pomoč in korist, saj jim lahko v veliki meri olajša starševstvo, obenem pa omogoči tudi dejavnejše delovanje izven družinske sfere, s čimer se doseže tudi večje zadovoljstvo na ravni celotne družine.

Vsaka naslednja faza v razvoju družine, v kateri se znajdejo njeni člani, je manj težavna, če družina kot celota uspešno prebrodi prehode iz enega razvojnega obdobja v drugega, kar pomeni, da se je sposobna prilagoditi zahtevam in nalogam, ki jih prinaša novo razvojno obdobje. V tem kontekstu igra pomembno vlogo medsebojna podpora vseh družinskih članov, saj le tako lahko družina kot celota učinkovito in uspešno preživi tudi v njenih kriznih trenutkih.

2.3. SPREMEMBE V SODOBNI DRUŽINI

Družinsko življenje je bilo že od nekdaj dinamično ter podvrženo spremembam. V različnih zgodovinskih obdobjih se je hkrati s spreminjanjem življenjskih razmer spreminjala tako funkcija družine, njena sestava, kot tudi odnosi med družinskimi člani. Vse te spremembe so privedle tudi do sprememb v ekonomski organiziranosti družine, kar se kaže predvsem v manjšem številu klasičnih družin, kjer je oče skrbnik, mama pa negovalka. K temu je največ prispevala pospešena vključitev žensk na trg delovne sile, ter s tem njihova zmanjšana prisotnost v družini.

Osnovni razvojni trendi spreminjanja družin v Evropi in Sloveniji kažejo naslednjo podobo (Renner, 1995: 19-22):

- intenzivna pluralizacija družinskih oblik in življenjskih stilov (danes si bolj kot kadarkoli prej ljudje sami izbirajo oblike in načine družinskega življenja),
- formalna zakonska zveza izgublja svoj socialni status in pomen,
- narašča število razvez zakonske zveze,
- zvišuje se število enostarševskih družin,
- zvišuje se število reorganiziranih družin³,
- družinski življenjski poteki se spreminjajo (primer je vse večje število mladih, ki ostajajo po koncu šolanja s svojimi starši, kar pomeni poznejši prehod v starševstvo).

Kljub vsem spremembam, ki označujejo sodobno družino, pa lahko rečemo, da je družina še vedno spolno hierarhizirana institucija, kar se najbolj očitno kaže prav v ohranjanju materinstva kot temeljne vloge, ki poganja družinske mehanizme in v delitvi družinskega dela po spolu, ki sicer izgublja pomen, vendar počasi. Spreminjajo se tudi vloge očetovstva, kjer pa prav tako ne gre za neko linearno dogajanje, ampak se to spreminjanje kaže kot polno nasprotij, napetosti in razpetosti med modernističnimi in novimi družbenimi zahtevami. (Švab, 2002a: 77).

V današnjem času smo priča predvsem družinskim spremembam v smeri odmikanja od modela nuklearne družine, ki »...temelji na plačanem javnem delu moških in na neplačanem, skritem, gospodinjskem delu žensk« (Antić, 1991: 36).

³ Družine, »...kjer vsaj eden od partnerjev ponovno vzpostavlja družinsko skupnost« (Renner, 1995: 21).

Spremembe v tej smeri se odvijajo že več kot tri desetletja in kot rečeno, se v tem obdobju družina pomembno spreminja skozi proces t.i. *družinske pluralizacije*.

Družinsko pluralizacijo tvorijo procesi, ki se med seboj prepletajo, so tesno povezani in medsebojno odvisni (Švab, 2002b: 86):

- pluralizacija družinskih oblik,
- pluralizacija življenjskih stilov,
- pluralizacija življenjskih potekov,
- spreminjanje družinskih vrednot,
- intradružinska diferenciacija.

Pluralizacija **družinskih oblik** pomeni soobstoj različnih oblik in načinov družinskega življenja glede na odločitev posameznika. Ta proces povezujemo s spremembami kot so upad formalne zakonske zveze, večanje števila kohabitacij (sožitje oz. skupno življenje, brez sklenitve zakonske zveze), večanje števila razvez in števila otrok rojenih zunaj zakonske zveze itn. (Ibidem: 86). Proces pluralizacije družinskih oblik prinaša spremembe, kot so vse večje število reorganiziranih, enostarševskih, istospolnih družin ter enočlanskih gospodinjstev; zmanjševanje števila družinskih članov; družine ne konstituirajo le starši in otroci, ampak enega od staršev pogosto nadomeščajo drugi sorodniki, prijatelji itn. (Švab, 2002a: 76). Za navidezno trdnimi koncepti družine, poroke, starševstva, materinstva, očetovstva itd. se skriva torej pravo morje razlik v položajih in situacijah posameznikov, kjer v sferi očetovstva najdemo ločene očete, ločene očete z otroki, poročene očete, očete za konec tedna, odsotne očete itd. (Ule in Kuhar, 2003: 25)

Pluralizacija **življenjskih stilov** ima prav tako močan vpliv na raznolikost družinskih in partnerskih zvez, še posebej pri mladih, za katere so značilne predvsem kohabitacije (Švab, 2002b: 86). Spremembe kot so višanje stopenj kohabitacij se interpretirajo na različne načine - bodisi da spodkopavajo, ogrožajo, rekonstruirajo, bodisi da ponujajo nove možnosti za spolne prakse moških v njihovi družinski vlogi očetov (Collier, 2002: 138). Skozi pluralizacijo življenjskih stilov se tako prepozna tudi pluralnost moškosti, kamor uvrščamo pojav novega očetovstva.

Kot rečeno se pluralizirajo tudi **družinski poteki**. V tradicionalnem življenjskem poteku je posameznik oz. posameznica sledila svoji generaciji in

prehodom, ki so bili značilni zanjo. Jasno je bilo, s kakšnimi tveganji bodo soočeni oz. soočene ob prehodih ter kdaj in kako se bo neko obdobje končalo. To je vnašalo določeno stabilnost v življenjske poteke in omogočalo načrtovanje prihodnosti. Prav v zadnjih desetletjih pa je prišlo do ključnih sprememb v prehodih in znotraj klasičnega koncepta življenjskega poteka družine, ki se začne z vzpostavitvijo zakonske oz. partnerske zveze in traja do smrti partnerjev oz. zakoncev, so opazne precejšnje spremembe. Družina danes od njenega osnovanja pa do njenega konca ne doživlja faz v istem zaporedju kakor nekoč, nekatere faze znotraj življenjskega cikla družine se daljšajo, druge krajšajo, pojavljajo se nove faze itn. Faze aktivnega starševstva so se v novih generacijah družin močno skrajšale, kar se kaže v podaljšanih obdobjih, ko je družina brez otrok, bodisi pred rojstvom otrok ali po odhodu otrok od doma.

Pluralizacija družinskih oblik ni vezana izključno na obdobje postmodernosti; obstajala je že v moderni in ključna razlikovanja danes izhajajo iz **spremenjenih vrednot**. V 50. letih, ko je bila moderna nuklearna družina tipična oblika družinskega življenja, je bila določena pluralizacija družinskih oblik prav tako prisotna. Kot primer lahko navedemo enostarševske družine, vendar so bile predstave takrat o takšnih družinah drugačne kakor danes. Danes so namreč enostarševske družine povsem legitimna ter družbeno sprejeta družinska oblika, kar vsekakor ne bi mogli trditi za preteklo obdobje. (Švab, 2002b: 86).

Intradružinska diferenciacija je zadnji segment družinske pluralizacije, ki zajema predvsem pluralizacijo družinskih vlog. Potrebno je poudariti, da ta pluralizacija ne velja za vse vloge v okviru družine. Najbolj očitno se to odraža pri materinstvu, ki je še vedno v osnovi tipično moderna, za družino konstitutivna vloga, ni pa pod večjim vplivom procesa pluralizacije (pluralizira se večinoma v časovni diferenciaciji odločitve za materinstvo). (Ibidem: 86,87). Večja pluralizacija se kaže na področju očetovstva, kjer gre predvsem za pluralizacijo moških identitet ter za družbeno legitimnost pojava neprisotnosti očetovstva. V kontekst intradružinske diferenciacije bi lahko uvrstili tudi pluralizacijo vsakdanjega življenja družin, kamor spada med drugim tudi vse bolj pomembno usklajevanje delovnih in družinskih obveznosti.

Proces družinske pluralizacije pa je povezan med drugim tudi z dejstvom, da je dandanes družinsko življenje polno kontradiktornosti. Družinska pluralizacija producira t.i. kontrafenomene oziroma soobstoj različnih, nasprotujočih si predstav o

družinskem življenju. Kontradiktornost se med drugim kaže tudi v družbeni promociji preloženega materinstva ob istočasnem ohranjanju obveznega materinstva kot temeljnega strukturnega načela družine. Nadalje lahko opazimo soobstoj nasprotujočih si ideologij, povezanih z raznolikimi fenomeni (ideologija novega očetovstva in ideologija neprisotnega očeta), kot tudi sočasen pojav novega vpletenega očeta in družbene legitimizacije očetovske neprisotnosti itn. (Ibidem: 87).

Pa vendar ima družinska pluralizacija kot postmoderen pojav zelo moderne temelje; temeljni pogoj, ki jo omogoča je družbena organizacija okrog materinstva. Materinstvo in strukturiranje družine okrog te družinske vloge je v postmodernosti ostalo skoraj nespremenjeno (predvsem preko še vedno spolno asimetrične alokacije dela ter precejšnje rezistence moških/očetov pri transformaciji v družinsko vlogo). (Ibidem: 90-91). Družina torej še vedno temelji na materinstvu, kar bi lahko med drugim pojasnili tudi z dejstvom, da se novo očetovstvo, ki poudarja aktivno vključevanje očetov v vzgojo in nego otrok, še ni realiziralo v zadostni meri.

2.4. USKLAJEVANJE DRUŽINSKIH IN ZAPOSLOTIVNIH OBVEZNOSTI

Problem usklajevanja družinskega življenja in zaposlitvenih obveznosti ima dolgo zgodovino v vseh industrijskih državah, vendar do nedavnega to področje ni bilo predmet raziskovanj. Ločitev na javno in privatno sfero se je pojavila namreč v obdobju industrijske revolucije, ko se je plačano delo tako časovno kot prostorsko ločilo od družinskega življenja, istočasno pa so delovne in družinske obveznosti postajale vse bolj vezane na posamezen spol. Družina je s tem izgubila svoj centralni položaj; postajala je področje privatnosti, »domena žensk«, medtem ko je bilo plačano delo področje javnosti in »domena moških« (Černigoj-Sadar, 1985: 55).

Področje dela in družine je imelo v različnih obdobjih in družbenih razmerah različno težo. »V začetku osemdesetih in devetdesetih let je delo zavzemalo prvo mesto med pomembnimi življenjskimi področji, v sredini devetdesetih let (1995, 1997) pa je prvo mesto v življenju posameznikov in posameznic prevzela družina« (Toš v Černigoj-Sadar, 2000: 43). Danes sta tako družina kot delo dve najbolj pomembni področji samorealizacije posameznikov in vse več žensk kot tudi moških, ki si ustvarijo družino, se srečuje s problemom, kako uskladiti dve temeljni področji

življenja, ki vsaka zase terjata svojo stopnjo angažiranosti. Ne moremo namreč prezreti dejstva, da plačano delo vpliva na družinsko življenje in obratno. V današnji družbi poteka neizprosni boj za uveljavitev v sferi dela, po drugi strani pa ljudje družini pripisujejo vse večji pomen. »Posameznik, ki ga danes obkroža svet zapletenih in hladnih družbenih odnosov, ki mora pri »igranju svoje vloge« paziti, da ne bi razočaral družbenih zahtev, bi naj v družini našel varno zavetje, pristnost neposrednih medčloveških odnosov« (Černič Istenič, 1985: 73).

Zaposlenost in starševstvo je mogoče kombinirati na več načinov in sicer dosedanje izkušnje kažejo na naslednje vzorce (Lohkamp-Himmighofen v Stropnik, 1997: 155,156):

1. eden od staršev je zaposlen s polnim delovnim časom, drugi pa se posveča družini. V tem primeru ni usklajevanja med obema področjema dejavnosti. Gre za tradicionalni vzorec obnašanja in spolno delitev dela;
2. fazna izmenjava zaposlitve, pretežnega ukvarjanja z družino in ponovne zaposlitve: to je trifazni model, s spremljajočimi ukrepi, kot je porodniški dopust in pomoč pri ponovnem vključevanju v delo. Tudi ta vzorec se večinoma izide kot tradicionalna delitev dela med spoloma, kar potrjujejo nizki odstotki očetov, ki koristijo pravico do starševskega dopusta;
3. zaposlitev enega od staršev s skrajšanim delovnim časom v določenem obdobju – to možnost lahko izmenično koristita oba starša;
4. starševstvo ob zaposlenosti s polnim delovnim časom, kjer si starša delita družinske obveznosti. Ta vzorec je sprejemljiv, če si oba starša dejansko delita družinske obveznosti in če so na voljo ustrezni dnevni programi predšolske vzgoje.

Žensko in moško dožemanje razmerja med družino in poklicnim življenjem se razlikuje. Glede na vse raziskave lahko rečemo, da ženskam še vedno predstavlja družina primarno področje njihovega življenja, zato so bolj dejavne v družinski sferi, kar lahko negativno vpliva na njihovo delovanje izven družine. Zaradi ohranjanja tradicionalne vloge žensk, so moški na nek način prisiljeni igrati vlogo ključnega materialnega skrbnika družine, kar ima posledično negativen vpliv na njihovo vlogo v družini. Pri ženskah se z rojstvom otroka zmanjša njihova udeležba v plačani zaposlitvi in z osnovanjem družine se del ženskega delovnega časa prenese iz plačanega v neplačano delo. Ženske prilagodijo svoje poklicno življenje otrokom v

obsegu, ki ga med moškimi redko najdemo. »Za ženske je dovoljeno (družbeno sprejemljivo), da njihova družinska vloga vpliva na delovno vlogo. Medtem ko se za moške pričakuje, da bodo svoje vloge v družini izvajali tako, da ne bodo interferirale z njihovo delovno vlogo« (Černigoj-Sadar, 1985: 56). Tudi v ravnanju samih moških in žensk je zaslediti, da v primerih usklajevanja zahtev plačanega dela in družine, očetje ne dopuščajo, da bi družina negativno vplivala na delo, matere pa po drugi strani ne dopuščajo negativnega vpliva dela na družino (Černigoj-Sadar, 1995: 342).

Tudi v primeru, ko oba starša približno enako ocenjujeta pomembnost družine, se njuna občutenja pripadnosti družini razlikujejo. Pri ženskah gre mnogokrat za preobremenjevanje z družinskimi opravili, moškim pa družina pogosto pomeni razbremenitev v njihovem vsakdanjem tempu življenja.⁴ To seveda pomeni neenakomerne obremenitve posameznic in posameznikov sferi družine. V skladu s trendi sprememb v sodobni družbi, se sicer tudi na področju delitve skrbi za otroka ter družinskih obveznosti nasploh, stvari spreminjajo, vendar počasi.

Vsak posameznik je zmožen vzpostaviti usklajenost med delom in ostalimi področji življenja, toda v kolikšni meri mu to dejansko uspe, je odvisno od več dejavnikov. Vsekakor igra pri tem pomembno vlogo njegovo lastno prizadevanje za uskladitev zahtev, ki mu jih postavljata obe področji, odvisno pa je tudi od podpore, ki mu jo nudijo razne formalne in neformalne institucije. (Černigoj-Sadar, 1985: 57).

Če se osredotočimo na prizadevanja za usklajenost dela in družine s strani moških, lahko rečemo, da je njihovo vrednotenje teh dveh segmentov odvisno od tega, kateri sferi pripisujejo večji pomen. Če moški pripisujejo večji pomen njihovim očetovskim dimenzijam, ki se tičejo skrbi za otroke, njihove nege in vzgoje, bo delo postajalo vse večja ovira očetovstvu, saj jim poklicne obveznosti onemogočajo večjo stopnjo sodelovanja v aktivnem starševstvu. Drugače je seveda pri tistih očetih, ki se vidijo bolj v vlogi materialnega skrbnika družine. V takih primerih delo ne predstavlja ovire starševstvu, pač pa je to način, na katerega ti moški izražajo svojo očetovsko vlogo.

⁴ Raziskave na Švedskem kažejo, da po končanem delavniku stresni hormoni pri moškem upadejo, medtem, ko pri ženskah, ki se morajo spoprijeti s svojo drugo službo, ko pridejo domov, še bolj narastejo (Bergstrand in drugi, 1996: 147).

Kot rečeno, je poleg prizadevanj posameznika za uskladitev zahtev, ki mu jih postavlja delovno mesto in družina, pomembno tudi to, v kolikšni meri se izraža podpora raznih formalnih in neformalnih skupin ter institucij. Da bi lahko oba starša enakopravno investirala v plačano delo ter v družinska opravila, so potrebne intervencije socialne politike, še posebej dolgoročno načrtovana družinska politika. Politike, ki omogočajo enakomernejšo porazdelitev plačanega in neplačanega dela med obema spoloma, zahtevajo izjemno usklajevanje med različnimi akterji. To pomeni, da morajo svoj delež prispevati tudi institucije zunaj družine, predvsem na ravni podjetij in vladni ravni. (Černigoj-Sadar, 2000: 37). V tem kontekstu igra pomembno vlogo družinska politika, s katero lahko država z raznimi ukrepi na področju starševstva mladim parom omogoči oz. olajša kombiniranje družinskega življenja in poklicne kariere. V ta sklop ukrepov štejemo ustrezno urejen starševski dopust, predšolsko varstvo otrok, razne subvencije za rešitev stanovanjskih vprašanj ipd.

V literaturi in razpravah se večinoma omenjajo zgolj negativni medsebojni vplivi dela in družine, kar pa ne odraža realnih dimenzij tega vprašanja, saj je s socialnopsihološkega stališča ta odnos multidimenzionalen, kar pomeni, da lahko istočasno obstajajo pozitivni in negativni vplivi z različno vsebino (Černigoj-Sadar, 1995: 341). Delo lahko daje zadovoljstvo, ki se pozitivno odraža tudi v družinskem življenju, prav tako lahko prispeva k razumevanju partnerjevih problemov pri delu. Po drugi strani pa družina nudi soci-emocionalno podporo svojim članom in članicam in daje tudi možnosti za razvijanje različnih sposobnosti in veščin, ki se lahko s pridom uporabljajo pri plačanem delu. (Černigoj-Sadar, 2000: 45). Vzajemen pozitiven vpliv obeh sfer je seveda mogoč le, če partnerja doživljata zadovoljstvo tudi v družinskem življenju, če obstaja med njima čim bolj enakopravna razdelitev družinskih obveznosti in korak k temu cilju predstavlja tudi aktivnejše vključevanje moških v nego in vzgojo otrok oziroma njihova večja angažiranost v gospodinjska opravila.

Od možnosti usklajevanja dela in družine posameznika oz. posameznice je odvisna tudi kvaliteta življenja. Glede kvalitete življenja ne obstaja samo problem preobremenjenosti mater z neplačanim delom, pač pa tudi premajhno vključevanje očetov v družinsko življenje. Očetje so tako prikrajšani v svojem družinskem življenju in izkušnjah očetovstva. Številne dileme, s katerimi se soočajo zaposleni starši, so

rezultat zgodovinskih, kulturnih in ekonomskih dejavnikov, zato je potrebno reševanje tega problema na ravni družbe kot take. (Černigoj-Sadar, 1995: 343).

3. MOŠKI IN OČETOVANJE

3.1. »NARAVNO« MATERINSTVO IN »NENARAVNO« OČETOVSTVO

Starševstvo je bilo vseskozi kulturno razumljeno kot materinstvo, kar je vključevalo nego, skrb in vzgojo otrok kot aktivnost, ki je ženskam naravna, moškim pa povsem tuja dejavnost. Splošno znano je, kako usodnega pomena je za otrokov razvoj odnos med njim in njegovo materjo in od žensk se pričakuje, da postanejo matere v tistem trenutku, ko se soočijo z obveznostmi starševstva, kar pa ne velja za moške. »Moško starševstvo je posredovano skozi žensko bolj neposredno vpletenost in izkušnjo. Konec koncev je ona tista, ki zanosi, rodi, doji in neguje otroka« (Zavrl, 1999: 32).

Kot pravi Zavrl (1999: 53), je »...vztrajno prevladovalo mnenje o prirojenih materinskih sposobnostih in torej o očetovi nesposobnosti, da bi se odzval na potrebe majhnega otroka; da bi bil sposoben prepoznavati in vračati čustva ter poskrbeti za vsakodnevna opravila, ki se nanašajo na fizično nego otroka (hranjenje, previjanje, kopanje...)«.

Skozi družbeni razvoj so se oblikovali ideali dobrega materinstva in dobrega očetovstva, pri čemer ideal dobrega očetovstva ni vključeval nege in skrbi za otroka, kakor je to veljalo za materinstvo. Očetje so bili izključeni iz sodelovanja pri negi svojih otrok zaradi prepričanja, da je njihov vpliv na razvoj otrok manj pomemben kakor materin. Tudi vse raziskave o starševstvu so se osredotočale zgolj na vlogo matere, ki bi naj skrbela za otroke in ker je prevladovalo mnenje, da je le kakovostno izpolnjevanje materinskih dolžnosti ključno za uspešen otrokov razvoj, se pomen očetove vloge pri razvoju otrok ni omenjal. Prevladujoča kulturna podoba očeta v preteklosti je bil model očeta kot materialnega skrbnika družine, v okviru katerega so

bili očetje zaradi osredotočenosti njihove funkcije na delo, tudi psihično in čustveno odtujeni od družine in otrok. Tradicionalna delitev dela ni pomenila zgolj nepravičnih pogojev dela na trgu dela, pač pa tudi to, da so bili moški in ženske ujeti v ločene vloge pri skrbi za družino in prevzemanju odgovornosti za otroke.

Lahko bi rekli, da se očetovstvo kaže kot neke vrste diskriminirana identiteta. Ženske so diskriminirane med drugim tudi zaradi potenciranega poudarjanja materinstva, moški pa zaradi potenciranega poudarjanja njihove poklicne kariere. Gre v bistvu za obojestransko diskriminacijo, ki ima korenine v modernizaciji, ki je v družinsko institucijo vpeljala pretirano spolno delitev dela.

Razloge za kulturni pritisk, ki je ločil očete od njihovih otrok, lahko iščemo predvsem v značilnostih pretekle družbene ureditve. Ni šlo za bojazen, da bi se moškimi dejavnosti skrbi za otroke zdele nepriljubljene, pač pa je šlo bolj za strah, da se očetje ne bi želeli odreči tem dejavnostim, ko bi se enkrat navadili nanje. To seveda za družbo, ki je potrebovala moške kot ključno delovno silo, ni bilo sprejemljivo. Tako so bili moški na nek način prisiljeni ohranjati čustveno in fizično distanco od svojih otrok, kar jih je pomagalo usposobiti za golo ubogljivost. (Burgess, 1997: 15).

Skozi zgodovinska obdobja se je tako oblikovala tradicionalna **androcentrična kultura**, v okviru katere je ženska opredeljena kot družinsko bitje, njena primarna vloga je vloga matere in gospodinje, ona je tista, ki nosi odgovornost za nujne negovalne, skrbniške ter vzgojne dejavnosti. Moški na drugi strani predstavlja skrbnika družine in njenega predstavnika v javnosti, kar lahko opravičuje in utrjuje njihov odpor do vključevanja v gospodinjsko in domače delo. (Jogan, 1995: 49,55) Sama narava gospodinjskih del je takšna, da ne dopušča velike stopnje svobode, saj je potrebna neprekinjena pripravljenost pri teh opravilih. Ravno takšna dela so bila določena kot naravna za ženske in skupaj z biološko zmogljivostjo rojevanja jim je bila tako dodeljena primarna vloga gospodinje.

Pri androcentrični kulturi gre v bistvu za moškosrediščno kulturo. Ena od diferenciacij, ki je konstitutivna za posameznika in za družbo, je ravno diferenciacija po spolu. V kulturi, ki je prevladovala v preteklosti in je v veliki meri prisotna še danes, so bile ženskemu spolu dodeljene tiste lastnosti, ki družbeno niso imele

takšne veljave kot lastnosti, ki so se pripisovale moškim. Osrednja značilnost te androcentrične tradicije je opravičevanje hierarhije po spolu, v kateri je prvi naravni poklic ženske biti dobra mati, žena in gospodinja. V nasprotju s hladno in racionalno vlogo moža, je naloga ženske, da skrbi za toplino doma in tako s svojo dejavnostjo blaži negativne učinke, ki so rezultat splošne racionalnosti pri moškem. (Jogan, 1991: 34, 38).

Ob zgoraj opisani tradicionalni androcentrični kulturi se postopno uveljavlja **androgina kultura**, ki ne pomeni razveljavitev razlik med spoloma, temveč gre za to, da posameznik obdrži vse svoje temeljne biološke spolne značilnosti, hkrati pa lahko v skladu z okoljem in avtentičnimi lastnimi notranjimi hotenji razvija vse lastnosti, ki sestavljajo njegovo človeško identiteto (Žmuc-Tomori, 1988: 104). Za razliko od androcentrične kulture, se vzorci vsakdanjega delovanja pri androgini kulturi ne razvrščajo glede na spol, v tej kulturi ne obstajajo prednosti na eni (moški) strani⁵ in se tako moškim kot ženskam omogoča mnogostransko zasebno in javno delovanje. Z uresničevanjem te usmeritve se zmanjšuje dejanska obremenjenost žensk z zvezi z družino in kot kaže vrsta raziskav, je ravno to dejavnik, ki prispeva k temu, da se politika enakih možnosti ne more udejanjati enakopravno za oba spola. (Jogan, 1995: 60).

Treba je poudariti, da vloge, ki jih igrata mati in oče niso biološko pogojene. Starševstvo lahko namreč opredelimo na dva načina in sicer kot biološko ter kot psihološko starševstvo, pri čemer biološko starševstvo zagotavlja telesni obstoj, psihološko starševstvo pa omogoča razvoj otroka. (Brajša, 1987: 75, 76). Starševstvo je tako le deloma biološki pojav; prvenstveno gre pri starševstvu za socialni pojav, kjer igra oče enako pomembno vlogo v starševskem razmerju kakor mati. Pogosto prepričanje namreč je, da so očetje že iz bioloških razlogov relativno nevpleteni v nego svojih otrok. Biološke razlike med spoloma sicer lahko vplivajo na način, kako se vloga posameznega spola udejanja pri negi otrok in vzgoji otrok,

⁵ Čeprav neenako glede na socialni položaj, so bile v androcentrični urejenosti prednosti vsem moškim institucionalno zagotovljene (Messner v Jogan, 2000: 12).

vsekakor pa ne moremo trditi, da so moški zaradi svojih bioloških lastnosti manj primerni za starševstvo kakor ženske.⁶

Oblikovali so se torej miti o tem, kaj bi naj za otroka predstavljal oče in kaj mati. Vendar takšni stereotipni liki matere in očeta niso več sprejemljivi. Gre za stoletja gojene vrednote in predstave o njunih vlogah, ki so precej nerealne. Danes je vesplošno znano, da oba starša bistveno in pomembno vplivata na otrokov razvoj. Brez dvoma sta tako oče kot mati sposobna kvalitetne interakcije z otrokom in pomembno je, da vsakdo od njiju udejanja svojo lastno, specifično starševsko vlogo, saj se le tako v končni fazi oblikuje prispevek obeh, ki omogoča otroku zdrav in kvaliteten razvoj. Na otroka namreč ne vpliva samo posamezen roditelj, ampak vplivata nanj starša kot celota in vse tisto, kar se v družini kot skupnosti dogaja.

3.2. VPLIV OČETOVSTVA NA ŽIVLJENJE MOŠKIH

Ena izmed največjih sprememb in eden ključnih dogodkov v življenju odraslega moškega je obdobje, ko se moški sooči z izkušnjo očetovstva. Pri tem ne gre za enkratni dogodek, pač pa je to postopen proces, v katerem moški spoznavajo zahteve ter zadovoljstva, ki jih prinaša njihova nova vloga v družini in ki se začne v bistvu že pred nosečnostjo, ko se partnerja skupaj odločita, da bosta ustvarila družino. Načrtovanje družine namreč ne moremo pripisovati le ženskam, saj v tem procesu očetje, pa tudi ostali družinski člani, z njimi delijo skrbi, odgovornosti in obveznosti, ki so sestavni del takšne odločitve. »Moški v tej začetni fazi starševstva ni samo spolni partner bodoče matere, ampak je tudi bodoči oče skupnega otroka« (Brajša, 1987: 76).

Med odločitvijo partnerjev, da bosta imela otroka in dejanskim starševstvom, je vmesno obdobje nosečnosti. Še nedavno se je to obdobje povezovalo le z ženskami, dandanes pa se vse pogosteje poudarja, da je nosečnost izkušnja, ki jo doživljata oba partnerja. »Moški je del nosečniškega para in ne le partner nosečnice. Tudi moški preživlja v pričakovanju otroka specifično obdobje, tudi on pričinja oblikovanje

⁶ Nobena študija, ki se nanaša na očetov prispevek k skrbi za majhnega otroka, ne potrjuje domneve, da je oče za te dejavnosti manj sposoben zato, ker je moški. Četudi drži, da v veliki večini družin pri teh opravilih očetje manj sodelujejo kakor matere, ni za to nobenih bioloških razlogov. (Žmuc-Tomori, 1988: 75).

starševske identitete še pred otrokovim rojstvom.« (Zavrl, 1999: 41). Danes lahko očetje vidijo živo podobo svojega otroka na zaslonu že po nekaj tednih spočetja, kar bistveno spreminja njihovo izkušnjo nosečnosti. To seveda ne pomeni, da je izkušnja nosečnosti enaka za oba spola. Vse bolj pa se kaže, da ni tako zelo različna, kakor je bilo domnevano v preteklosti, ter da dejanske razlike, ki med spoloma vendarle obstajajo, nujno ne vplivajo na ostale starševske izkušnje.

Če pogledamo na nosečnost s perspektive obeh partnerjev in ne kot zgolj na izkušnjo, skozi katero gredo le ženske, se pokaže pomembnost sodelovanja moških v tem občutljivem obdobju, saj ne nudijo le opore svojim partnerkam, temveč gredo skozi proces definiranja samih sebe in tega, kaj pomeni postati oče. Strinjam se z mislijo Brajše, ki pravi, da imajo moški pravico do popolnega očetovstva in če jih izključimo iz obdobja nosečnosti ter dogodka rojevanja otroka, jih osiromašimo in okrnimo njihovo očetovstvo (Brajša, 1987: 79).

Spremembe, ki jih doživlja bodoči očka v obdobju materine nosečnosti so povezane s spremembami in občutji, ki jih ob tem doživlja mati sama in so tako pozitivne kot negativne. Raziskave na tem področju kažejo na dejstvo, da pomemben odstotek moških v času partnerkine nosečnosti doživlja psihosomatske tegobe, prav tako prihaja v številnih primerih do fizičnih sprememb. V pričakovanju bližajočega se očetovstva moški kažejo večje zanimanje za dojenčke, govorijo o posebnem notranjem zadovoljstvu in ponosu, več imajo stikov z znanci in prijatelji, ki so že sami očetje, med nosečnostjo so bolj popustljivi in manj vztrajajo pri svojem mnenju. Moški izražajo tudi zaskrbljenost nad otrokovim in ženinim zdravjem, zaradi česar pogosto prihaja do občutkov nemoči, saj na teh področjih ne morejo dosti pomagati, skrbi pa jih tudi to, ali bodo dobri očetje in kaj sploh pomeni biti dober oče. (Zavrl, 1999: 42-45).

Tako kot se v zadnjem času poudarja pomembnost sodelovanja moških v obdobju materine nosečnosti, se vse bolj poudarja tudi pomen njihove prisotnosti ob samem porodu. Prva od držav, kjer se je začela razvijati tradicija, ki bodočim očetom nudi možnost, da sodelujejo pri rojstvu svojih otrok, je bila Švedska, kjer se je tovrstna praksa pričela že v poznih 50-ih letih. Sedaj je to postalo pravilo, ne le v švedskih porodnišnicah, pač pa po tudi v vseh ostalih državah, saj moški niso več prisiljeni doživljati rojstev svojih otrok za vrati porodne sobe. Njihova vloga je pri tem

izjemnega pomena in vsekakor je ne moremo enačiti z vlogami ostalega medicinskega osebja v porodni sobi, saj mnogokrat predstavljajo moški stalno oporo svojim partnerkam, poleg tega pa zgodnji stik z otrokom lahko okrepi občutke očetovstva pri moškem ter tako pozitivno vpliva na kasnejše ukvarjanje z otrokom. Mož ali partner v času poroda ne sme biti samo opazovalec, temveč mora partnerki nuditi moralno podporo, saj je porod zelo emocionalno doživetje. Skupno sodelovanje pri porodu pomeni krepitev čustva vzajemnosti ob najlepšem doživetju, rojstvu otroka, ki sta ga lahko deležna oba starša. Prisotnost očetov pri porodu je lahko torej dober začetek in motivacija za bolj predano izvajanje očetovske vloge.

Spremembe, ki jih oče doživlja v sebi ter tudi skozi družbene odnose že med partnerkino nosečnostjo, se nadaljujejo tudi potem, ko moški dejansko postane oče. Kakor v primeru večine prehodov iz enega življenjskega obdobja v drugega, se moški tudi v tem primeru sooča istočasno s stresom in težavami, pa tudi z možnostmi za pozitivne razvojne spremembe. Skrb očeta za dojenčka namreč omogoča med njima vzpostavitev pristnih odnosov ter močnih čustvenih vezi. »Večina moških se, ko postanejo očetje, tako ali drugače osebno spremeni. Očetovstvo povzroči spremembo vrednot in življenjskih prioritet« (Ibidem: 35).

Čeprav pomeni rojstvo otroka za večino moških in žensk izjemno pozitivno življenjsko izkušnjo, pa ob tem mnogokrat posamezniki, ki se soočajo z obveznostmi starševstva, doživljajo stresna in krizna obdobja. Moški lahko ob soočanju z očetovstvom doživlja krizo samozavesti, ki jo pogojuje boj z zahtevami, ki jim jih postavlja delovno mesto, zakonsko življenje ter starševstvo. Tako kot namreč družba od žensk še vedno pričakuje, da bodo dale prednost opravljanju njihove materinske vloge, se od moških pričakuje, da bodo dokazali svojo ambicioznost. Pojavljajo se nasprotujoči interesi, saj na eni strani očetje zaradi povečanih finančnih zahtev, ki jih prinaša starševstvo, bolj resno jemljejo njihove delovne obveznosti, na drugi strani pa v njih tli močna želja po sodelovanju pri skrbi za svojega novorojenčka.

Po otrokovem rojstvu so očetje pogosto soočeni z izkušnjami, ki se ne morejo vključiti v njihov trenutni življenjski stil. Ob tem so pogosto zmedeni, ker čutijo, da se določeno obdobje v njihovem življenju končuje in da na naslednjega niso pripravljeni. Njihova nova življenjska vloga, s katero se soočajo ob rojstvu otroka, zahteva precejšnje prilagajanje: prilagoditi se morajo novemu urniku, ki ga oblikuje otrok, pa

tudi novemu položaju, kjer ima otrok, vsaj v začetnem obdobju, prednost pred drugimi družinskimi člani. (Ibidem: 33 - 35).

Raziskave kažejo, da se z nastopom očetovstva pri moškem lahko zmanjša zadovoljstvo z zakonskim življenjem, k čemu lahko prispevajo razlogi kot so povečan fizični pritisk zaradi nege otroka ter čustvene zahteve, ki jih pred njih postavljajo nove družinske obveznosti, povečane finančne zahteve oz. odgovornosti, omejitve, ki jih prinaša starševstvo ter redefinicija in razporeditev vlog med partnerjema. Gledano s pozitivnega vidika, pa v primeru, ko so očetje zadovoljni z razdelitvijo družinskih obveznosti, ter kadar se pričakovanja partnerjev ujemajo, zadovoljstvo z zakonskim življenjem po rojstvu otroka naraste. (Parke, 1996: 40,41).

Poleg kratkoročnih vplivov so opazni tudi dolgoročni vplivi očetovstva na moški psihološki razvoj. D.H.Heath je v dolgoročni raziskavi, ki se je nanašala na moške ugotovil, da je očetovstvo povezano s sposobnostjo moških, da bolje razumejo sami sebe, da lažje sočustvujejo z drugimi in da integrirajo svoja lastna čustva (Ibidem: 39). Če se torej očetje ukvarjajo z otroki, če so čustveni in ljubeči, ima takšna vpletenost pozitivne posledice tako za otroka, kot za mater, pa tudi za očete same, saj jim izkušnja dejavnega očetovstva ponuja možnosti za razvijanje njihove čustvene plati.

3.3. INTERAKCIJA MED OČETOM IN DOJENČKOM

Proces oblikovanja tesnega odnosa med staršem in otrokom je postopen proces, ki se razvija predvsem skozi prvo leto otrokovega življenja. Zato je zelo pomembno, da sta v tem času ob otroku tako oče kot mati in da vsak na svoj način prispevata k skrbi in negi njunega dojenčka.

Skozi zadnja dvajseta oziroma trideseta leta se je vse bolj uveljavljala praksa bolnišnic, ki je omogočala očetom neposredne stike s njihovimi novorojenčki že takoj po rojstvu. In ravno zato, ker so se stiki med očeti in otroci povečevali, so se tudi raziskave na tem področju začele širiti. Tradicionalna domneva je bila, da očetje niso zainteresirani za novorojenčke, vendar pa so raziskave pokazale, da temu vendarle ni tako. Raziskava, ki sta jo izvedla Martin Greenberg in Norman Morris je pokazala,

da očetje razvijejo povezanost z novorojenčkom v prvih treh dneh po rojstvu in pogosto celo prej ter da ob tem očetje doživljajo občutke prevzetosti, navdušenja in poplave čustev. (Parke, 1996: 45).

Pomembno je omeniti, da se očetje na signale, ki jih oddajajo dojenčki, prav tako odzivajo kakor matere. Sposobni so prepoznati vedenje dojenčka in temu prilagoditi tudi svoje vedenje. Tako mame kot očetje reagirajo na otrokove namige na čustven in funkcionalen način, čeprav se njihovi odzivi specifično razlikujejo. Očetje se pogosteje kot matere odzivajo na dojenčkove signale preko verbalne komunikacije, medtem ko se matere odzivajo v večji meri z dotiki. (Ibidem: 50).

Odnosi med očeti in dojenčki so seveda dvosmerni. Tako kot matere in dojenčki, tudi očetje in dojenčki neprestano vplivajo drug na drugega. Očetje se odzivajo na otrokova sporočila, otroci pa skozi svoje razvijajoče se komunikacijske sposobnosti vplivajo na to, kako se na njih odzivajo očetje. Dogajanja, ki sestavljajo odnos med očetom in otrokom se torej odražajo na podobi obeh. Vzporedno z otrokom tudi oče doživlja nova spoznanja in lahko zaradi izkušenj očetovstva postane dovzeten za marsikatero dogajanje in življenjsko dejstvo, ki mu je bilo prej tuje.

Glede vključenosti očetov v nego otroka se mi zdi potrebno na tem mestu omeniti dejstvo, da so v primeru, ko oba starša že od začetka starševstva sodelujeta pri opravilih, ki se tičejo skrbi za otroka, očetje precej manj vpleteni v aktivnosti neposredne nege dojenčkov kakor matere. »Medtem, ko matere prispevajo k otrokovemu razvoju na različne načine, se zdi, da očetje prispevajo svoj delež večinoma skozi igro« (Zavrl, 1999: 58). Seveda sta oba starša pomembna partnerja v igri z otrokom, vendar se način igre matere in očeta pomembno razlikuje. *Oče v igri bolj sodeluje, mati bolj opazuje. Mati zbuja otrokovo pozornost posredno prek igračke, medtem, ko je oče bolj neposreden, kajti v njegovi igri ni vmesnih predmetov med njim in otrokom. Oče je pri igri bolj domiseln in jo lažje prilagaja otrokovemu trenutnemu razpoloženju in okoliščinam, medtem, ko je mati bolj zadržana. Oče v splošnem spodbuja akcijo pri igri, mati pa čustven odziv.* (Žmuc-Tomori, 1988: 69, 70).

V primerjavi z materami očetje torej posvečajo več časa igri z otrokom in manj časa neposrednim opraviлом, povezanih s samo nego otroka. Vendar čas, ki ga namenijo igri z otrokom, še vedno predstavlja majhen del njihovega celotnega časa in tako v relativnem smislu preživijo precej manj časa z otroki kakor matere.⁷ Koliko in kako se oče neposredno ukvarja z otrokom že v njegovem zgodnjem obdobju, pa ni odvisno le od organizacije družinskega življenja in razporeditve vlog med partnerjema, pač pa obseg očetove vključenosti determinirajo še mnogi drugi dejavniki.

3.3.1. Dejavniki, ki vplivajo na stopnjo očetove vpletenosti

Vloga očeta pri skrbi za otroke je odvisna od raznih medsebojno prepletenih dejavnikov, ki določajo stopnjo vpletenosti očetov v nego otrok. Te dejavnike je potrebno upoštevati tudi zato, da bi lahko razumeli spremembe, ki se v zadnjih letih kažejo na tem področju.

Po mnenju Parka (1996: 77), na vpletenost očetov vplivajo štiri glavne skupine dejavnikov in sicer:

- a) individualni vplivi (odnos moškega do izvirne družine; vedenja, motivacija in spretnosti; čas, ko moški nastopi starševstvo; spol otroka);
- b) družinski vplivi (odnos med materjo in otrokom ter med očetom in otrokom; odnos med partnerjema; odnosi med očetom, materjo in otrokom);
- c) izvendružinski vplivi (neformalne oblike podpore; institucionalna oz. formalna podpora);
- d) kulturni vplivi (otroška kultura dečkov in deklic; stališča do spolne vloge moškega in ženske; družinske vrednote in prepričanja).

Med individualnimi dejavniki se mi zdi pomembno vprašanje kvalitete odnosa, ki ga ima moški s svojimi starši (predvsem s svojim očetom). Obstajata namreč dve hipotezi, kako naj bi ta dejavnik vplival na stopnjo očetovega sodelovanja. Prva

⁷ Podatki iz različnih držav kažejo splošno tendenco, da se čas, ki ga očetje namenjajo otrokom, počasi daljša, vendar še zdaleč ne dosega časa, ki ga otrokom namenjajo matere (Zavrl, 1999: 69). V obdobju sedmih dni tipičen oče malega otroka preživi okoli 9 ur pri igri z otrokom in 2 ure pri negi otroka. Vendar pa se mame nič manj ne igrajo z otroki, kvečjemu temu posvečajo še več ur kakor moški, poleg tega, da posvečajo negi otroka tedensko od 9 do 18 ur. (Burgess, 1997: 66).

hipoteza pravi, da je pozitiven odnos moških z očeti v otroštvu povezan z njihovo višjo stopnjo vpletenosti, ko sami postanejo očetje. Po drugi hipotezi pa bi naj očetje želeli nadomestiti vse težave, ki so jih imeli v otroštvu v odnosih s svojimi očeti tako, da bi postali boljši očetje, ko sami nastopijo to vlogo. Kateremu izmed teh dveh vzorcev vedenj bo nek moški dejansko sledil, je odvisno od vsakega posameznika. (Ibidem: 79)

Pri družinskih vplivih bi izpostavila predvsem odnos med partnerjema, saj raziskave kažejo, da je očetova vpletenost v pozitivni povezavi z mnenjem partnerke o njegovih sposobnostih, ki se tičejo nege in skrbi za otroka. Zanimivo je, da kakovost partnerskega odnosa bolj vpliva na odnos med očetom in otrokom kot pa na odnos med mamo in otrokom. Zaradi dejstva, da je vloga očeta precej manj determinirana kot vloga matere, je namreč izjemnega pomena podpora partnerke, saj lahko pomaga pri opredeljevanju primerne očetovskega vedenja. Pri sodelovanju očeta v dejavnostih skrbi za otroka je potrditev in spodbuda njegove partnerke še posebej pomembna, kadar širše okolje ne sprejema v celoti vloge, ki jo želi moški udejanjati v družini kot oče svojih otrok. Možno je tudi, da partnerke čutijo odpor do vključevanja očetov v opravila povezana z otroki, ki je lahko pogojen s strahom oz. nezaupanjem v partnerja, ali pa gre enostavno za to, da mu nočejo prepustiti del skrbi za nego otroka, ker se same temu ne želijo odreči.

Na obseg vključenosti očetov v nego svojih otrok vplivajo tudi dejavniki izven družine, in sicer je pomembna tako podpora, ki jo moški dobijo od svojih prijateljev, znancev in sodelavcev, kot tudi formalna podpora, ki se nanaša na institucije, kot so delovno mesto, socialne službe, zdravstvene ustanove ipd. »Zanimivo je, da očetje intenzivneje sodelujejo pri vzgoji svojih otrok, če so v svojem poklicu motivirani, če ima žena razumevanje za njihove poklicne probleme in če je tudi v njihovem poklicnem okolju, pri kolegih in delodajalcih, dovolj razumevanja za to, da skrbijo za družinske zadeve. Za takšne aktivne očete družina in poklic nista nikakršna izključujoča dejavnika, temveč se dopolnjujeta.« (Dodig, Kalčič in Milostnik, 25.3.2003). Pomemben vpliv ima v tem kontekstu tudi možnost usklajevanja zahtev dela in družine, ki vključuje razne oblike za podporo očetovanju, kot so fleksibilen delovni čas, očetovski dopust in podobno. Gre za pomembne vidike zaposlitve, ki moškim lahko omogočijo, da so istočasno vključeni v sfero plačanega dela ter hkrati tudi uspešni očetje.

V povezavi s samo zaposlitvijo očetov je potrebno omeniti tudi dejstvo, da lahko pozitivne izkušnje, ki jih moški doživlja skozi svojo zaposlitev povečajo kvaliteto očetovstva. Vendar je treba tu upoštevati, da so pozitivni občutki, ki izhajajo iz udejstvovanja na delovnem mestu, lahko v negativni relaciji s količino časa, ki ga oče preživi z družino. Seveda pa je lahko ta čas ob izpopolnjujočem delu zelo kvaliteten – potrebno je torej razlikovati kvaliteto in kvantiteto očetovske vpletenosti.⁸

Očetom nenazadnje določajo cilje, pričakovanja in norme tudi kulturna sporočila, ki se začnejo že v otroštvu. Ženske se že od svojega otroštva dalje pripravljajo na to, da bodo kot odrasle postale sposobne matere, kar za moške ne velja, saj že kot dečki niso v tolikšni meri vključeni v aktivnosti, ki se tičejo skrbi za otroke, pa naj gre za aktivnosti skozi igro ali pa za skrb mlajših bratcev ali sestric. Kulturna sporočila pa se v otroštvu ne končajo, pač pa se nadaljujejo v obdobje odraslosti, ko moški sam nastopi vlogo starša. Skozi zadnje stoletje so se podobe očetov precej spreminjale in oblikovali so se različni kulturni ideali dobrega očetovstva. V današnjem času je v ospredju ideal t.i. novega očeta, ki marsikomu prav zaradi dejstva, da podoba očeta nikoli ni bila tako jasno določena kot podoba matere, predstavlja težavo pri soočanju z novo vlogo.

3.4. SPREMINJANJE OČETOVSKÉ IDENTITETE IN NOVO OČETOVSTVO

3.4.1. Tradicionalen in moderen oče

Ena izmed tendenc, ki so pripeljale do razprav o očetovstvu, je bil usihajoč vpliv očeta v družini, na kar so opozorili že v petdesetih letih 20. stoletja, ko je bilo sodelovanje moških pri skrbi za otroke precej nenavadno. Šele v sedemdesetih letih se je pričelo sistematično raziskovanje vloge očeta v družini in njegovega vpliva na posamezne družinske člane. Do sredine osemdesetih se je oblikovalo ponovno ovrednotenje spreminjajočih se starševskih vlog. Vse bolj je prihajala v ospredje zavest o družbenih in medosebnih nasprotjih pri spremembah očetovske vloge, ki zadevajo nego in skrb za otroke. Zaradi tega so se pojavile nove vrste raziskav o

⁸ Opazovanja interakcij med otrokom in očetom so pokazala, da je bolj pomembna kakovost kot pa količina stikov med njima, na kar vpliva očetovo ravnanje z otrokom že od prvih dni dalje (Žmuc-Tomori, 1988: 68).

očetovstvu, ki so vključevale očete v intervjuje o izkušnjah starševstva. Spodbuda za takšne spremembe v pristopu preučevanja je bila mnogoplastna, vključno z družbenimi spremembami, ki so postavile pod vprašaj prepričanje o spolni segregaciji starševskih vlog. (Zavrl, 1999: 19)

Kot rečeno je obdobje industrializacije prineslo tudi za družino velike spremembe. Oče je bil zaposlen zunaj doma in zato v družini še manj prisoten kot v prejšnjih obdobjih. Proizvodnega dela zunaj doma so se v vse večji meri udeleževale tudi ženske, kar je precej poseglo v njihovo vlogo v družinski skupnosti. Moška in ženska identiteta sta dobili nove razsežnosti, njihovi vlogi in podobi sta postali manj določeni. Vse te spremembe pa so seveda močno vplivale na oblikovanje očetovskega lika.

V opisu »tradicionalnega« moškega in očeta v začetku 20. stoletja se je poudarjala skrbniška funkcija očeta, medtem, ko je njegov osebni in čustveni prispevek k družini ostajal v ozadju. Pri vzgoji otrok je le malo sodeloval, saj je bil večinoma odsoten iz družine in njegovo možnost odločanja za družino je uravnavala mati, ki je njegovo avtoriteto uporabljala za dopolnitev svoje vloge. Tradicionalna moška vloga ni poudarjala pomena čustvenega izraza in socialnih spretnosti. Postopno se je ob tradicionalnem moškem liku začela razvijati drugačna podoba moškega, ki jo sociologi imenujejo »moderna«. Pomembnejše kot zgolj zunanji izrazi moškosti in moči so postajale vrednote, kot so uspešnost, dinamičnost, storilnost in napredovanje. Odliki modernega moškega sta bili tudi družabna spretnost in sposobnost za nekonfliktne stike in sodelovanje z drugimi. Tudi v vzgoji in odnosu do otrok je bil moderen moški manj avtoritativen in si je dovolil tudi izražanje čustev do otrok. (Žmuc-Tomori: 1998: 43, 44).

Moški so v obdobju modernosti definirani kot »...avtonomni individuumi, dejavni v zunanjem, javnem svetu, od katerih družba ni zahtevala nobenih angažmajev v družinskih in intimnih odnosih, njihova identiteta pa je bila vezana na njihove javne aktivnosti« (Davidoff v Švab, 2000: 251).

Če pogledamo časovno periodizacijo očetovstva, se lahko naslonimo na Plecka, ki loči 4 obdobja oz. kulture očetovstva in sicer (povzeto po Švab, 2000: 253):

- oče kot avtoritativen moralni in verski pedagog (18. in zgodnje 19. stoletje),
- oče kot distancirani preskrbovalec družine (druga polovica 19. in sredina 20. stoletja),
- oče kot vzor za ponotranjenje spolne vloge (od 1945 do 1965),
- novi oče, ki neguje in skrbi za otroke, in je hkrati zaposlen (od poznih 1960-ih do danes).

Glede na avtorjevo opredelitev vloge očeta v vseh štirih obdobjih lahko vidimo, da je bil oče na tak ali drugačen način v družini vedno prisoten, pri čemer se je njegova podoba spreminjala glede na vlogo, ki jo je imel kot moški v okviru družine. V prvih treh obdobjih je bila vloga očeta definirana z avtoriteto in materialno preskrbo, v četrtem obdobju pa se prisotnost očeta v družini razume v okvirih sodelovanja pri negi in skrbi za otroke ter hkrati z njegovo zaposlitvijo, kar prinaša povsem nove dimenzije v življenje sodobnih očetov.

3.4.2. »Novo« očetovstvo v postmodernosti

Omenila sem že, da je postmodernost med drugim povzročila pluralizacijo moškosti, katere del je tudi ideologija novega očetovstva⁹, ki je v postmodernosti definirana predvsem z večjo vpletenostjo očetov v razmerja z otroki in predstavlja »izboljšano« podobo očeta iz preteklosti. V okviru novega očetovstva so hkrati s spremembami v stališčih moških, ki se tičejo skrbi za otroke, opazne spremembe tudi v njihovih izkušnjah očetovstva, kakor tudi spremembe v psiholoških pogledih na pomembnost očetove vloge.

Pluralnost moškosti se izraža kot raznolikost v času in prostoru in tako imamo opravka z več »tipi« očetov. Medtem, ko je modernost legitimizirala le eno podobo moškosti in očetovstva, postmodernost pomeni legitimizacijo pluralizacije moškosti in očetovskih podob, vključuje pa tudi družbeno legitimno novost – neprisotnost očetovstva, ki se najbolj kaže v naraščanju deleža enostarševskih družin, ki jih v veliki večini predstavljajo ženske z otroki. Za obdobje postmodernosti je med drugim

⁹ Z novim očetovstvom razumemo celoto vlog in delovanj, s katerimi se moški kot oče neposredno vključuje v vsa dela (od gospodinjkega, negovalnega, vzgojnega in emocionalnega), ki so nujna sestavina družinskega življenja (Jogan, 1998a: 4).

značilen tudi proces upadanja očetovske avtoritete, ki je odvisen od širših družbenih percepcij družine in je del spreminjanja družinskega življenja. (Švab, 2000: 255 - 257).

Po mnenju Coolierja gre pri novem očetovstvu za temeljni paradoks, ki se kaže v tem, da se vrednote avtonomije, nadzora, ločenosti, skozi katere se oblikujejo kulturna razumevanja moškosti, ne ujemajo s kvalitetami vsakdanje skrbi za otroke, ki so prisotne v ideologiji novega očetovstva. Zato se danes razmerje med moškimi in otroci, ki je bilo v preteklosti razumljeno kot naravno in nedvoumno, izkazuje kot problematično. (Collier, 2002: 145).

V nekaterih pogledih je bilo v prejšnjih časih lažje, saj sta tako mati kot oče poznala svojo vlogo v družini in družbena pričakovanja so bila jasna. Danes ko se je to spremenilo, se postavlja pod vprašaj razdelitev dela, kar je odvisno od nenehnih pogajanj in dogovarjanj med spoloma. Sodobni očetje so med drugim deležni tudi večjega družbenega pritiska v smeri njihove večje vpletenosti v družinsko sfero. Moškim v preteklosti ni bilo dano, da bi izrazili pripadnost domu, saj so prevladovali drugačni družbeni ideali očetovstva. »Z mnogovrstnimi informacijami o novih očetih, o senzitivnih očetih, o očetih, ki ostajajo doma, da lahko skrbijo za svoje otroke, in o novih androgenih očetih se oblikujejo jasna kulturna sporočila o očetovi vpletenosti« (Zavrl, 1999: 139). Poleg tega lahko rečemo, da so danes finančni pritiski vse večji, večja je tudi potreba po delu izven delovnega časa, kar pomeni, da so moški večinoma odsotni z doma, kar je še eden od dejavnikov, ki otežujejo realizacijo ideologije novega vpletenega očeta.

Pri podobi novega očeta, kakršna se pojavlja v ideologiji novega očetovstva, je sporna podoba spolno nevtralnega starševstva, ki vključuje enakomerno delitev dela, skrbi in odgovornosti med partnerjema ipd. Nasproti temu stojijo namreč ekonomski, pravni in drugi družbeni diskurzi, ki moške še vedno pozicionirajo kot družbene akterje, ki so oddaljeni od družinskih opravil in opravil, povezanih z otroki. Pred moške kot očete se postavlja vrsta kontradiktornih zahtev, da so hkrati aktivni starši in materialni preskrbovalci. Toda razpetost med ekonomsko preskrbo družine in skrbjo za otroke, ne mora biti pojasnilo za moško nevpletenost v družinsko delo, saj je dvojna obremenitev z družinskim delom in zaposlitvijo družinski problem obeh partnerjev. (Švab, 2000: 259).

Opažanja kažejo tudi na to, da se v primeru moške nezaposlenosti njihov delež pri prevzemanju družinskih obveznosti ter negi in skrbi za otroka nujno ne poveča. To dejstvo lahko pomaga razložiti razumevanje tradicionalnih prepričanj o spolnih vlogah in starševstvu. Nezaposlenost namreč povzroči neprostovoljno osredotočenost moškega, ki v tem primeru ostane brez zaposlitve, na dom in družino. Moška nezaposlenost lahko pri moškem povzroči nizko samozavest, osamitev in vodi v stiske, saj so moški tako na nek način oropani tradicionalno močno zakoreninjene pravice biti skrbnik družine. Precej študij kaže na dejstvo, da v takšnem primeru nezaposlenost prej vpliva na še večjo odtujenost izkušenj obeh spolov, kakor pa na zблиžanje teh izkušenj.¹⁰

Dejanski problem, s katerim se srečujejo novi očetje, je povezan z vprašanjem kako pravzaprav izvajati očetovsko vlogo. Nove očetovske prakse se po intenzivnosti vpletenosti in po načinih izvajanja sicer precej razlikujejo od očetovskih praks prejšnjih generacij, vendar pa so hkrati tudi precej oddaljene od tistih praks, ki bi jim dejansko omogočile intenzivno vključevanje v družinsko življenje. Tako se novo očetovstvo realizira kot nekakšna pomoč partnerkam, kar daje vtis komplementarnosti materinstvu kot glavni družinski vlogi.

Očetom se v sodobnem svetu vse bolj odpirajo možnosti za bližino z njihovimi otroki in družino nasploh. Vendar pa se zdi, da se vedno znova nekako odmikajo od zastavljenih pričakovanj in iščejo druge poti. Danes je očetom težko najti način, kako se približati otrokom in katere vrednote jim predstaviti. Mnogi očetje se čedalje bolj odrekajo strogosti. Značilnost sodobnih moških je tudi velika želja po ljubezni s strani svojih otrok, za kar lahko iščemo vzrok tudi v specifični sodobnega delovnega mesta, ki je postalo bolj neosebno in prazno. Ker so moški v službi deležni manj prijateljskih odnosov, jih zato več potrebujejo doma. (Zavrl, 2002: 162-164).

Ideologija novega očetovstva torej temelji na predpostavki, da bi naj sodobni očetje sodelovali pri negi in skrbi za otroke in bi tako deljeno starševstvo omogočilo rešitev za težave, s katerimi se soočajo matere, ki so hkrati zaposlene in odgovorne

¹⁰ Raziskave drugod in v Sloveniji kažejo, da brezposelni očetje niso pripravljeni prevzeti večjega dela gospodinjskih bremen in da ostaja izrazita asimetrija v delitvi tega dela tudi, če je žena mati glavna hraniteljica družine (Jogan, 1998b: 5).

za otroke, poleg tega pa bi takšno sodelovanje prineslo nove dimenzije v življenje moških. V smeri uresničitve te ideje se izvajajo razni ukrepi družinske politike, ki bi naj vzpodbudili realizacijo vpletenega očetovstva, kamor med drugim uvrščamo tudi institut očetovskega dopusta. Kljub temu, da precej dokazov kaže na dejstvo, da danes moški bolj resno gledajo na obveznosti starševstva, pa je v večini primerov njihovo sodelovanje na tem področju še vedno precej oddaljeno od prave delitve odgovornosti med partnerjema. »Raziskovanja v zadnjih treh desetletjih nedvoumno kažejo, da obsegu in dinamiki žensk v javna področja, ki so bila dolgo rezervirana za moške, ne sledi vstopanje moških v zasebno sfero« (Jogan, 1998a: 4). Lahko govorimo o tendenci počasnega in postopnega vključevanja obeh partnerjev v dejavnosti starševstva, saj se dejansko kažejo premiki v to smer. Očitno pa je, da ne gre za preoblikovanje vlog, ko bi moški kot očetje prevzemali večino skrbi za otroke v prostem času. Seveda tukaj ne gre za zahtevo, da bi se vloge staršev popolnoma zamenjale. Pomembno pa je, da vse družine izkoristijo prednosti, ki jih prinašajo novi časi z emancipacijo žensk in svobodnejšimi nazori. Takšnih ciljev se ne da doseči čez noč, prav tako pa lahko ugotovimo, da do sprememb na tem področju ne vodi neka evolutivna pot, pač pa je za doseg tega cilja potrebna ustrezna družbena regulacija.

4. OČETOVSTVO V SLOVENIJI

4.1. DRUŽINSKA POLITIKA

4.1.1. *Pojem družinske politike*

Na začetku poglavja o ureditvi očetovstva pri nas, se bom najprej dotaknila področja družinske politike, saj je očetovstvo del družinskega življenja in kot tako usodno vezano na družinsko politiko, ki jo izvaja država. Država namreč z ukrepi na področju družinske politike lahko v precejšnji meri vpliva na to, v kolikšnem obsegu se starši, predvsem očetje, aktivno posvečajo svojim otrokom.

Če se vrnemo na začetke oblikovanja družinske politike, lahko ugotovimo, da se je le-ta kot posebej organizirana politika začela vzpostavljati s sodobno delitvijo dela, industrializacijo in urbanizacijo družbe, ko je vzporedno s tem procesom prišlo do pojava nuklearne družine, do spremembe družinskih funkcij oz. njihovega prevzemanja ter dopolnjevanja s strani družbe (Črnak-Meglič, 1994: 65).

Tako kot se v literaturi pojavlja mnogo definicij pojma družine, je možno najti tudi razne opredelitve družinske politike. Nada Stropnik v svojem članku opredeljuje družinsko politiko kot zaokroženo in sistematično izbrano množico ukrepov, ki delujejo v prid družinam, predvsem družinam z otroki. Ti ukrepi lajšajo družinam finančno breme otrok, omogočajo usklajevanje družinskih in delovnih obveznosti ter jim pomagajo v težavnih situacijah, (tako ekonomskih, socialnih, zdravstvenih in stanovanjskih), varujejo zdravje nosečnic in otrok itn. (Stropnik, 1994: 19).

»Družinska politika je zbir pravnih norm, dejavnosti in ukrepov države, ki želi na ta način ustvariti ustrezne razmere za družinsko življenje. To so razmere, ki mladim dvojicam omogočijo, da si ustvarijo družino in da lahko ustrezno delujejo in izpolnjujejo svoje pomembne družinske in družbene vloge.« (Boh, 1993: 221).

Ukrepi družinske politike imajo vedno določeno denarno vrednost. Mednje štejemo denarne in nedenarne oblike pomoči družinam z otroki, kot so otroški dodatki, davčne olajšave, pomoč za opremo novorojenca, organizirane in subvencionirane programe predšolske vzgoje, zagotavljanje zdravstvenega varstva otrok ter mater, pomoč pri reševanju stanovanjskih vprašanj itd. Primerna družinska politika daje družinam tudi možnost usklajevanja profesionalnih in družinskih obveznosti, kar pomeni, da nudi ustrezno podporo staršem, ki želijo ostati doma z otroki, fleksibilno politiko zaposlovanja, kvaliteten in cenovno dostopen sistem predšolske vzgoje ter tudi primerno dolg in plačan starševski dopust.

V aktivni družinski politiki se med drugim odraža razumevanje za dejstvo, da predstavljajo stroški otroka precejšnje breme za družino, ki se nahaja v enem od ekonomsko najbolj ranljivih obdobjih. Zato je pomoč države pri blaženju neugodnih ekonomskih posledic za družine, ki vzdržujejo otroke, izjemnega pomena. Ne samo najrevnejše družine, tudi tiste z visokimi dohodki namreč težko realizirajo enako življenjsko raven tekom celotnega življenjskega cikla. (Stropnik, 1997: 13).

Družinska politika ima torej zelo široko področje delovanja in med posameznimi državami obstajajo precejšnje razlike. Kakšna je družinska politika države, je odvisno od raznih dejavnikov, med drugim tudi od stopnje ekonomske razvitosti, socialnih razmer, trenutnega gospodarskega stanja, kulturnega vrednostnega sistema itn. »V ekonomski in socialni pomoči države družinam z otroki se odražajo osnovne vrednote in stališča družbe glede odgovornosti staršev, enakosti spolov ter komplementarnosti vlog družine, države in zasebnega sektorja na področju blaginje otrok in njihovih družin« (Ibidem: 12).

4.1.2. Družinska politika v Republiki Sloveniji

Slovenija je v Ustavi Republike Slovenije opredeljena med drugim tudi kot socialna država. Socialne pravice državljanov sodijo med temeljne človekove pravice, ki jih mora zagotoviti država. Slovenska ustava jamči državljanom pravico do socialne varnosti in hkrati nalaga državi obveznost, da mora med ostalim urediti ter zagotoviti delovanje sistema družinskega varstva, iz katerega se zagotavljajo razne oblike pomoči družinam.

Temelj družinske politike v Republiki Sloveniji predstavlja Resolucija, sprejeta junija leta 1993, ki vsebuje temeljna načela, cilje in ukrepe družinske politike v Sloveniji. Načela temeljijo na splošnih temeljnih vrednotah: varnosti, svobodi, solidarnosti, blaginji in enakosti. Skupen cilj je izboljšati pogoje za nastanek in varnost družine ter njen razvoj. Ukrepi so predvideni na naslednjih štirih področjih:

- *ekonomsko – fiskalno področje*: gre za neposredne dajatve družinam, ki nadomeščajo ali dopolnjujejo njihove dohodke;
- *področje družbenih služb in drugih dejavnosti*, ki se delijo na splošne (predšolske in šolske dejavnosti ter zdravstveno varstvo) in posebne (razni servisi, namenjeni določenim aktivnostim v okviru družine ter za pomoč družinam);
- *področje dela, zaposlitve in zaposlovanja* z ustvarjanjem pogojev za usklajevanje družinskih in poklicnih obveznosti staršev. Sem sodi med drugim tudi starševski dopust ter ustrezno nadomestilo za čas tega dopusta;

- *področje stanovanjskega gospodarstva* s specifičnimi programi stanovanjske preskrbe družinam. (Čepar, 1995: 8,9).

Resolucija v II. poglavju definira družinsko politiko kot »...celoto socialnih, ekonomskih, pravnih, pedagoških, zdravstvenih, fiskalnih in drugih ukrepov, ki jih določen politično-administrativni sistem izvaja, da bi posredno ali neposredno vplival na življenjske pogoje družin oziroma njenih članov, njihov nastanek in razvoj«.

Nadalje Resolucija v 1. točki III. poglavja navaja, da družinska politika v Republiki Sloveniji temelji na naslednjih načelih:

- na vključevanju celotne populacije oz. na usmerjenosti k vsem družinam;
- na upoštevanju pluralnosti družinskih oblik in iz tega izhajajočih različnih potreb;
- na spoštovanju avtonomnosti družine in individualnosti posameznih njenih članov;
- na zaščiti otrokovih pravic v družini in družbi ter dajanju prednostnega mesta kakovosti življenja otroka;
- na promoviranju enakih možnosti obeh spolov;
- na vzpostavljanju raznovrstnih oblik storitev in na omogočanju možnosti izbire družinam;
- na delnem prispevku družbe k stroškom za vzdrževanje otrok;
- na dodatnem varstvu družin v specifičnih situacijah;
- na celostnem, integralnem pristopu.

Kot temeljni cilj družinske politike Resolucija v 2. točki III. poglavja opredeljuje »...ustvarjanje pogojev za izboljšanje kakovosti življenja vseh družin in za enake možnosti osebnega razvoja vseh članov družine.« Kot poseben cilj družinske politike pa Resolucija med drugim navaja tudi »...ustvarjanje pogojev za kvalitetnejše usklajevanje družinskih in poklicnih obveznosti staršev (matere in očeta) in spodbujanje k enaki odgovornosti obeh staršev...«.

Družinska politika je tesno povezana s politiko zaposlovanja, saj gre v primeru, ko starša usklajujeta svoj čas med družino in poklicem, za problem porabe in delitve časa. Resolucija zato navaja potrebo po podpori enakomernejše porazdelitve odgovornosti za otroke med staršema, podjetji in družbo, zavzema se za reorganizacijo delovnega časa, zakonske prilagoditve na področju oblik zaposlitve,

ugodnejšo ureditev porodniškega dopusta ter dopusta za nego in varstvo otroka z jamstvom enakovredne zaposlitve po vrnitvi itd. Resolucija poudarja tudi spoštovanje načela enakih možnosti ter enakopravno delitev starševskega dopusta, namenjenega negi dojenčka, med oba starša.

Resolucija se udejanja preko zakonov in ostalih pravnih aktov v Republiki Sloveniji. Najpomembnejši zakon, s katerim se uresničujejo pravice iz področja družinskega varstva, je Zakon o starševskem varstvu in družinskih prejemkih (Uradni list RS, št. 97/2001; v nadaljevanju: ZSDP), ki se uporablja od 1.1.2002, poleg tega pa so pomembni tudi drugi predpisi, ki s svojimi določili urejajo področje starševstva. Pravice staršev, ki izhajajo iz delovnega razmerja, obravnava tudi Zakon o delovnih razmerjih (Uradni list RS, št. 42/2002; v nadaljevanju: ZDR), ki v svojem 187. členu določa, da imajo delavci zaradi nosečnosti in starševstva pravico do posebnega varstva v delovnem razmerju ter da jim mora delodajalec omogočiti lažje usklajevanje družinskih in poklicnih obveznosti. Poleg tega v 191. členu ZDR določa tudi, da je delodajalec dolžan zagotavljati pravico do odsotnosti z dela ali krajšega delovnega časa delavcu zaradi izrabe starševskega dopusta.

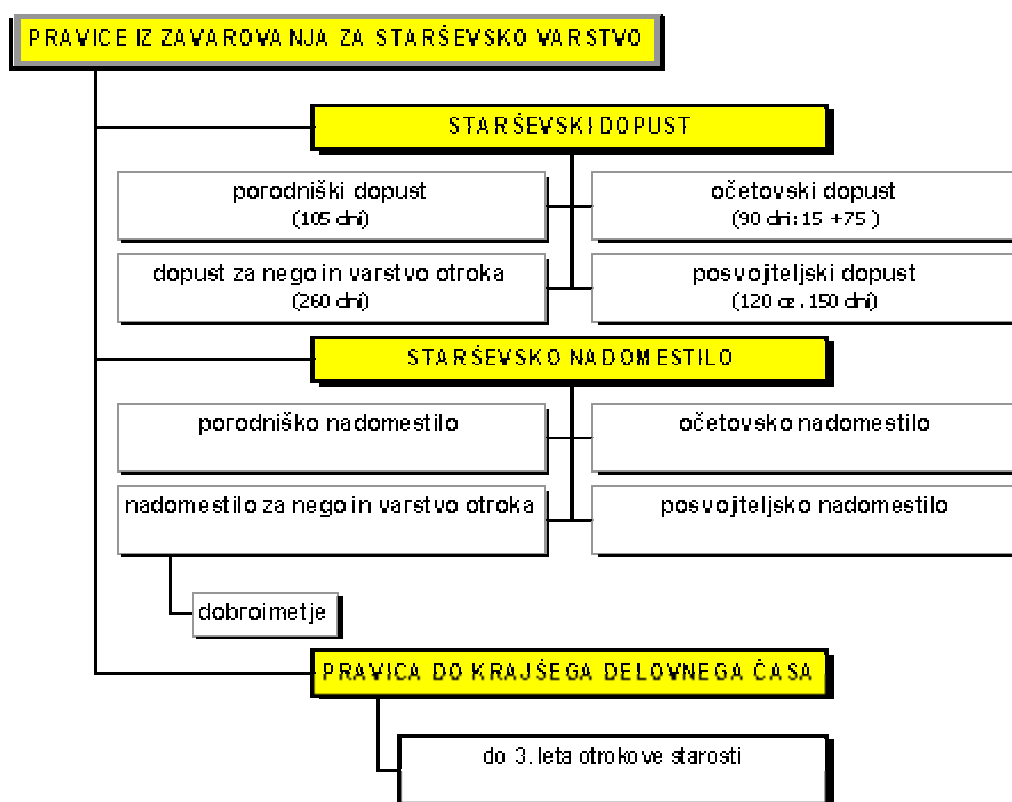
Slovenija je v demografskem pogledu precej podobna ostalim državam Evropske unije, kar se tiče zaposlenosti žensk pa je na precej višji ravni, zlasti če upoštevamo, da gre pretežno za zaposlitev s polnim delovnim časom, medtem ko so v drugih evropskih državah ženske zelo pogosto zaposlene s krajšim delovnim časom (Kukar, 1992b: 22). Tudi pri zaposlenih očetih gre v večini primerov za zaposlitev za polni delovni čas, kar seveda pomeni, da starši težko izpolnjujejo vse zahteve in naloge v sferi družine. Zato je potrebno staršem dati možnost, da uskladijo svoje poklicne, družinske in druge obveznosti ter zagotoviti primerno družbeno vrednotenje starševstva ter bolj enakomerno porazdelitev odgovornosti med partnerjema. Tudi pri nas se kaže napredek na področju družinske politike, ki se nanaša na očetovstvo, saj država izvaja razne ukrepe, ki bi naj spodbudili aktivno vlogo očetov pri negi in skrbi za svoje otroke.

4.2. STARŠEVSKI DOPUST ZA OČETE

Področje starševskega varstva je v Sloveniji relativno dobro urejeno, saj je v naši zakonodaji vloga starševstva obravnavana tako, da ponuja celovito varstvo tako zaposlenim materam, kot tudi očetom z družinskimi obveznostmi. Starševski dopust, ki zajema pravico do odsotnosti z dela zaradi poroda oz. nege in varstva otroka, je s spremljajočimi starševskimi nadomestili izjemnega pomena za dobrobit celotne družine.

Starševski dopust po ZSDP sestavljajo štiri vrste dopusta (glej shemo 4.1) in med trajanjem dopusta staršem pripada zakonsko predvideno starševsko nadomestilo, ki znaša 100% osnove (44. člen ZSDP). Osnova za izračun starševskega nadomestila je povprečna osnova, od katere so bili obračunani prispevki za starševsko varstvo v skladu z 9. členom ZSDP v zadnjih 12 mesecih pred vložitvijo vloge za starševski dopust (41. člen ZSDP). Starši imajo pravico do katerekoli vrste starševskega dopusta samo v primeru, da so zavarovanci po ZSDP.

Shema 4.1: Zavarovanje za starševsko varstvo v Sloveniji

Vir: http://www.sigov.si/csd/dej_druz_por.htm, 3.7.2003

Kot je razvidno iz sheme 4.1., je po novi zakonodaji očetom dana izvirna pravica do 90 dnevnega očetovskega dopusta, ki je bila uvedena v zakonodajo z namenom, da bi očetje bolj aktivno sodelovali pri družinskih obveznostih, ki se nanašajo na rojstvo otroka oz. njegovo nego in varstvo. Če želimo očetom omogočiti večjo stopnjo sodelovanja v očetovskih aktivnostih, jim je potrebno zagotoviti za to ustrezne razmere, kar pomeni možnosti, da ostanejo doma ob družini in pri tem niso deležni prikrajšanj v dohodkovnem oz. profesionalnem smislu. Ta cilj skuša država doseči z zakonodajno regulacijo, kar je najbolj razvidno iz določil ZSDP, ki se nanašajo izključno na očete in jih bom podrobneje predstavila v nadaljevanju.

4.2.1. Delitev pravice do dopusta za nego in varstvo otroka

V Sloveniji obsega celoten starševski dopust 365 dni. Od tega se prvi del dopusta v trajanju 105 dni imenuje *porodniški dopust* in pripada izključno materam, drug del dopusta v trajanju 260 dni pa imenujemo *dopust za nego in varstvo otroka* in si ga starša lahko medsebojno sporazumno razdelita. Možnost delitve starševskega dopusta je obstajala pri nas že pred uveljavitvijo ZSDP¹¹, vendar je z novim zakonom prvič določeno, da je dopust za nego in varstvo otroka *izvirna pravica* tako matere kot očeta. Pred uveljavitvijo ZSDP so morali očetje dobiti soglasje od delodajalca v primeru, da so želeli koristiti ta dopust. Po novem zakonu pa ne potrebujejo delodajalčeve privolitve, pač pa delodajalca zgolj obvestijo o koriščenju dopusta za nego in varstvo otroka.

Tako ZSDP v 29. členu določa, da se lahko starša pisno dogovorita o izrabi dopusta za nego in varstvo otroka 30 dni pred potekom porodniškega dopusta. Dogovor predložita centru za socialno delo skupaj z zahtevo za uveljavljanje pravice in z njo seznanita svojega delodajalca. Dogovor je potreben le v primeru, ko se starša odločita deliti pravico do omenjenega dopusta, medtem ko v primeru, da dopust izrabi le eden od staršev, dogovor ni potreben.

¹¹ Možnost, da očetje lahko uporabijo del starševskega dopusta, je bila uvedena leta 1977, tri leta po tistem, ko je bila prvič uvedena na Švedskem. (Ule in Kuhar, 2003: 131).

Dopust za nego in varstvo otroka se lahko izrabi v strnjem nizu v obliki polne ali delne odsotnosti z dela. Starša lahko porabita ta dopust kot 260 dni polnega dopusta za nego in varstvo otroka ali pa kot 520 dni polovičnega dopusta, kombiniranega z delom za skrajšani čas. Načeloma lahko dopust za nego in varstvo otroka v obliki polne odsotnosti z dela izrabi le eden od staršev, razen v primerih, ki jih določa 31. člen ZSDP in sicer kadar gre za rojstvo:

- dveh ali več hkrati živorojenih otrok,
- otroka, ki potrebuje posebno nego in varstvo,
- otroka v družini, v kateri starša že ob rojstvu otroka varujeta in vzgajata najmanj dva otroka do starosti 8 let oziroma če varujeta in negujeta otroka, ki potrebuje posebno nego in varstvo.

Slovenija se uvršča med evropske države z najnižjim deležem očetov, ki izrabijo dopust za nego in varstvo otroka. Po stari zakonodaji, ko so morali očetje za koriščenje te pravice pridobiti soglasje od delodajalca, je takšen dopust koristilo nekaj manj kot odstotek očetov. (Ule, 18.4.2001). Čeprav sedanja zakonodaja omogoča koriščenje dopusta za nego in varstvo otroka obema staršema, pa se žal ta pravica ne udejanja v zadostni meri, saj v praksi ta dopust, kljub vsesplošni tendenci večje enakopravnosti med partnerjema v zasebni oz. družinski sferi, še vedno v veliki večini koristijo matere (glej tabelo 4.1).

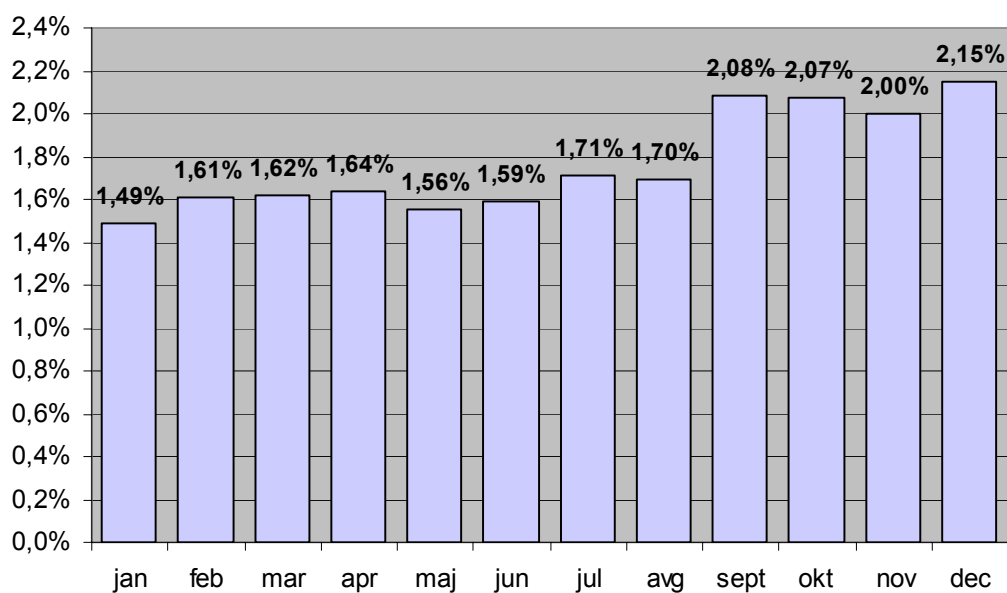
Tabela 4.1: Dopust za nego in varstvo otroka, Slovenija, 2003

Meseci	Št. vseh upravičencev	št.očetov	Očetje v %
Jan	15.660	233	1,49%
Feb	15.533	250	1,61%
Mar	15.602	252	1,62%
Apr	15.655	257	1,64%
maj	15.609	243	1,56%
Jun	15.639	249	1,59%
jul	15.697	268	1,71%
Avg	15.573	264	1,70%
Sept	15.454	322	2,08%
Okt	15.329	318	2,07%
Nov	15.128	303	2,00%

Dec	15.335	330	2,15%
Povprečje v letu 2003	15.518	274	1,77%

Vir: Baza podatkov Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve, avgust 2004

Graf 4.1: Delež očetov pri koriščenju dopusta za nego in varstvo otroka, Slovenija, 2003

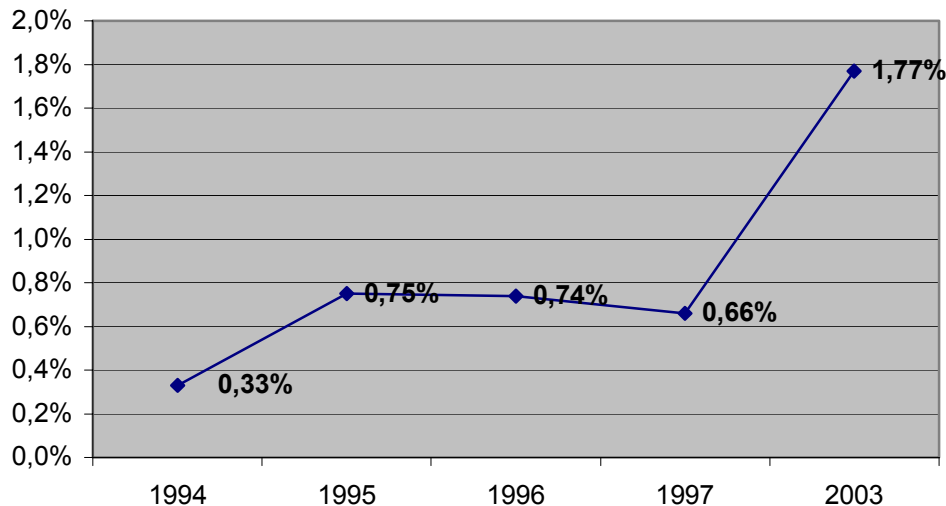
Vir: Tabela 4.1

Iz podatkov v tabeli 4.1 je razvidno, da je odstotek očetov, ki se odločajo za dejansko participacijo v skrbi za otroka na podlagi pravice do delitve dopusta za nego in varstvo otroka po novem ZSDP, glede na dejansko število upravičencev do te pravice, še vedno izjemno nizek. Spodbudno pa je dejstvo, da se je sicer nizek delež očetov, ki so se odločali za koriščenje dopusta za nego in varstvo otroka, v letu 2003 po mesecih skoraj konstantno višal (glej graf 4.1) ter tudi in predvsem dejstvo, da se je povprečni delež očetov, ki so koristili dopust za nego in varstvo otroka povišal tudi v primerjavi s preteklimi leti (glej graf 4.2).

Iz grafa 4.2 je sicer razviden precejšen porast v deležu očetov, ki so koristili dopust za nego in varstvo otroka v letu 2003, kar vsekakor lahko pripišemo tudi novi zakonodajni ureditvi, ki daje obema staršema izvirno pravico do tega dela dopusta.

Vendar je kljub temu povprečni delež očetov izjemno nizek glede na vse upravičence, saj še vedno znaša pod 2%¹². Glede na to, da je starševski dopust pri nas plačan z 100% nadomestilom, finančni razlog ne bi smel biti ovira za koriščenje tega dopusta s strani očetov. Za glavni razlog nizkega deleža očetov, ki se odločajo za delitev pravice do dopusta za nego in varstvo otroka, lahko štejemo prevladujočo družbeno prepričanje, da je skrb za majhnega otroka prvenstveno v domeni matere in posledica takšnega prepričanja je seveda to, da dopust koristijo matere, čeprav bi ga lahko tudi očetje. Prepad med zavedanjem moških o pomembnostih prevzemanja družinskih odgovornosti in dejansko nizko stopnjo udejanjanja v praksi pa lahko pojasnimo tudi z negativnimi stališči delodajalcev do moških, ki družinske obveznosti vrednotijo višje kakor poklicne in zato ostajajo doma na račun plačanega dela in njihove kariere. »Moški, ki zaprosijo za starševski dopust, so pogosto tarča predsodkov s strani delodajalcev in sodelavcev« (Ule in Kuhar, 2003: 130).

Graf 4.2: Povprečni mesečni delež očetov, ki so koristili dopust za nego in varstvo otroka, Slovenija, 1994 – 2003

Vir: <http://www.uem-rs.si/slo/novice/starsdop.html>, 27.5.2002 in Tabela 1.

¹² V mesecu februarju 2005 je povprečno 1,8% očetov koristilo dopust za nego in varstvo otroka, kar je relativno konstanten podatek tudi za leto 2004. (Baza podatkov Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve, marec 2005).

Kljub neenakomerni porazdelitvi družinskih obveznosti ter predvsem opravi za nego otroka med partnerjema, pa lahko pri mlajših generacijah že opazimo spremembe v njihovih stališčih glede te tematike, saj mlajše generacije danes drugače opredeljujejo svojo očetovsko vlogo kot so jo generacije v preteklosti. Kar se tiče stališč mladih moških do delitve dela v gospodinjstvu ter delitve skrbi za otroka, rezultati raziskave *Mladi, družina, starševstvo*, ki je bila izvedena leta 2003 med študenti ljubljanske univerze, nakazujejo, da sodobni mladi moški pozdravljajo bolj enakopravno delitev družinskih in gospodinskih obveznosti. Tudi moški, ki še ne delijo gospodinjstva s partnerko, so se načeloma strinjali, da bodo prevzeli večji del domačih opravil in skrbi za otroka. Na odprta vprašanja v zvezi s to tematiko so mladi odgovarjali z naslednjimi izjavami:

»S partnerko si bova gospodinska dela delila, glede na to pač, kdo ima kdaj čas in kdo kaj raje dela. Ne zagovarjam tradicionalne delitve dela, pomembno je dopolnjevanje in sodelovanje med partnerjema.«

»Dandanes očetje tako sodelujejo pri negi otroka, da si nikdar v življenju ne bi mislila, da je to možno; tako vstajajo, tako previjajo...Tudi kar se tiče delitve dela v gospodinjstvu, moški danes čisto drugače razmišljajo kot so včasih.«

»Sam bi si po službi vzel dve, tri ure časa za ukvarjanja z otrokom, pa tudi ponoči in zadeva je rešena. Ženska pa ima več dela, tudi če ni gospodinja v klasičnem smislu.« (Ule in Kuhar, 2003: 107,108).

Kljub temu, da obstajajo tudi izjeme, pri katerih je še vedno zaslediti prevladujoč patriarhalni vzorec delovanja v okviru družine, pa nam zgoraj navedeni odgovori ter raziskave nasploh kažejo, da se miselnost današnje mladine razvija v pozitivno smer, vsaj kar se tiče dojemanja družinske sfere in vseh opravil v okviru le-te.

4.2.2. Očetovski dopust

Sodelovanje očetov pri skrbi za otroka je dobrodošlo v vseh obdobjih, še posebno težo pa ima očetova prisotnost v času porodniškega dopusta matere, ko je le-ta s svojim novorojenčkom v najbolj ranljivem obdobju, saj mati in otrok po prihodu iz porodnišnice potrebujeta posebno nego in varstvo. Zaradi majhnega števila očetov, ki se odločajo za izrabo dopusta za nego in varstvo otroka ter zaradi želje po spodbuditvi očetov k bolj dejavnejši vlogi ter prevzemanju večje odgovornosti v

družini, smo po zgledu drugih držav tudi pri nas uvedli očetovski dopust, kot izvirno in neprenosljivo pravico očetov. Sedaj lahko na osnovi pravice do očetovskega dopusta očka z mamico deli izkušnje in skrbi v času najzgodnejšega otrokovega življenja.

Z uveljavitvijo očetovskega dopusta v ZSDP je obema staršema omogočena enakopravnejša delitev obveznosti pri vzgoji in negi otroka, obenem pa zahteva tudi redefinicijo očetovskih identitet, saj je moškimi s to pravico »dovoljeno« biti oče, kar ima za posledico vzpostavitev večje čustvene vezi že od začetka otrokovega življenja. Očetovski dopust, kot neprenosljiva pravica očeta, predstavlja velik korak k zmanjševanju družinske in gospodinjske preobremenjenosti žensk, obenem pa je tudi pomemben instrument v procesu ustvarjanja dejansko enakih možnosti obeh spolov znotraj družbenega konteksta. Uvedba pravice do očetovskega dopusta je torej dobrodošla predvsem zaradi naslednjih razlogov:

- zaradi poudarjanje enakopravne vloge obeh staršev pri vzgoji in varstvu otrok;
- zaradi pravice očetov do popolnega očetovstva - izjemnega pomena je namreč, da oče prevzame skrb za nego otroka v času najzgodnejšega obdobja otrokovega življenja, saj takšna skrb vzpostavi čustveno navezanost, poleg tega pa skrb in delitev odgovornosti v obdobju neposredno po rojstvu otroka pozitivno vpliva na odnos med starši in otroci tudi v nadaljnjih letih;
- pomemben razlog pa je tudi, da takšna ureditev pospešuje izenačevanje pogojev za moške in ženske na trgu delovne sile, saj pomeni očetovski dopust prevzemanje resnih družinskih obveznosti tudi s strani moških. V preteklosti je veljalo, da so samo ženske spadale v rizično delovno skupino, saj so bile le one tiste, ki so v večini primerov prevzemale odgovornosti za nego in vzgojo otrok.

V sklopu raziskave *Mladi, družina, starševstvo* se je med udeleženci raziskave zaznalo načelno veliko sprejemanje očetovskega dopusta in pripravljenost moških, da bi ga izkoristili. Številni mladi udeleženci v raziskavi so izrazili stališče, da so pripravljeni vzeti dopust in da se jim to zdi povsem normalno. Njihovi odgovori na odprta vprašanja glede očetovskega dopusta kažejo očitno strinjanje z uvedbo te pravice:

»Jaz bi bil pripravljen ostati doma z otrokom, ker vem, da ima partnerka dovolj velike dohodka, da bi lahko udobno živela.«

»Dobro je, da so uvedli očetovski dopust, ga bodo po mojem vsi izkoristili.«

»Novo uveljavljeni očetovski dopust je dobra poteza. Prav se mi zdi, da tudi oče vzgaja otroke. (izjava moškega)« (Ule in Kuhar, 2003: 108).

Pomembno pa se mi zdi na tem mestu omeniti še en izsledek zgoraj omenjene raziskave in sicer to, da pogost motiv moških, ki želijo postati aktivni očetje, ni doseganje enakopravnosti med spoloma, temveč se želijo sami osebnostno razviti, saj jim stik z majhnim otrokom daje nov vpogled vase in jim pomaga razviti emocionalni del njihove osebnosti. (ibidem: 130). Iz vsega navedenega lahko torej sklepamo, da so se v zavesti mladih moških zgodile precejšnje spremembe v razumevanju njihove starševske vloge, kar daje upanje, da se bo novo očetovstvo sčasoma docela uveljavilo tako v družbeni zavesti, kakor tudi v vsakdanji praksi.

4.2.2.1. Ureditev očetovskega dopusta po ZSDP

Pravico do očetovskega dopusta je ZSDP uveljavil s 1.1.2003 in sicer zakon opredeljuje to pravico kot individualno in neprenosljivo pravico očeta v trajanju 90 dni v obliki polne odsotnosti z dela, od katerih mora oče izrabiti najmanj 15 dni v času porodniškega dopusta matere v obliki polne odsotnosti z dela, ostalih 75 dni pa lahko izrabi v obliki polne odsotnosti z dela najdalj do 8. leta otrokove starosti. Dopust se lahko izrablja v strnjenem nizu ali po dnevih. V kolikor oče izrabi očetovski dopust po dnevih, se trajanje pravice določi v delovnih dnevih tako, da se mu prizna 70% pripadajočih koledarskih dni očetovskega dopusta.¹³ (25. člen ZSDP). Kar se tiče nadomestila za čas koriščenja očetovskega dopusta, le tega prejemajo upravičenci v višini 100% od osnove za 15 dni, ostalih 75 dni pa država zagotavlja očetom plačilo prispevkov za socialno varnost od minimalne plače. (40. člen ZSDP).

Pravica do očetovskega dopusta se je uveljavljala postopoma in sicer je bilo s 1.1.2003 priznanih 15 dni očetovskega dopusta, s 1.1.2004 so lahko očetje koristili dopust v trajanju 45 dni, s 1.1.2005 pa je pravica priznana v celotnem obsegu 90 dni. Ne glede na trajanje pravice pa velja, da 100% očetovsko nadomestilo velja le za 15 dni dopusta, za preostale dni pa nadomestilo ni predvideno.

¹³ Število dni v primeru koriščenja očetovskega dopusta po dnevih se zaokroži navzgor. To pomeni, da očetu za 90 koledarskih dni očetovskega dopusta pripada 63 delovnih dni, za 15 dni očetovskega dopusta pa mu pripada 11 delovnih dni.

V Pravilniku o postopkih za uveljavljanje pravic iz zavarovanja za starševsko varstvo (Uradni list RS, št. 97/2001 in 76/2003; v nadaljevanju: pravilnik) je opredeljen način uveljavljanja pravice do očetovskega dopusta in sicer je v 20. členu določeno, da pravico do očetovskega dopusta oče uveljavlja na posebej predpisanem obrazcu 60 dni pred predvidenim datumom poroda matere, lahko pa 30 dni pred predvidenim datumom nastopa očetovskega dopusta pri krajevno pristojnem centru. Vlogi mora priložiti potrdilo delodajalca, s katerim delodajalec potrjuje, da je seznanjen s predvidenim datumom nastopa očetovskega dopusta očeta ter izjavo o varstvu otroka, iz katere je razvidno, da neguje in varuje otroka.

Za uveljavljanje nadomestila ima pravilnik v svojem 39. členu prav tako določen postopek, ki se začne s vložitvijo vloge na za to posebej določenem obrazcu, pravico do očetovskega nadomestila pa uveljavlja oče 60 dni pred predvidenim datumom poroda matere (39. člen pravilnika). Tej vlogi mora vlagatelj priložiti podatke o plači oz. osnovi za obračun prispevkov za starševsko varstvo. (41. člen pravilnika).

4.2.2.2. Očetovski dopust v praksi

Po podatkih Ministrstva za delo družino in socialne zadeve je 15-dnevni očetovski dopust v letu 2003 izkoristilo 10.917 očetov (na mesec povprečno 909 očetov). Glede na število rojstev, ki je v letu 2003 znašalo 17.321 otrok, je torej očetovski dopust izrabilo 63% očetov.¹⁴ V letu 2004 je število očetov, ki so koristili 15-dnevni plačani očetovski dopust v primerjavi z letom 2003 še naraslo, saj je tovrsten dopust koristilo letno 12.667 očetov (na mesec povprečno 1.055 očetov).¹⁵

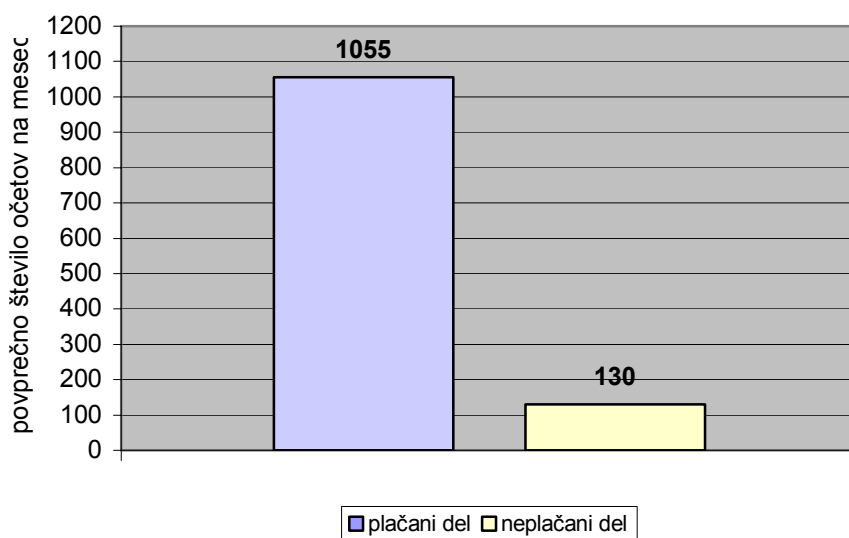
¹⁴Pri samem podatku o deležu očetov, ki so koristili 15 dnevni očetovski dopust, je potrebno upoštevati, da vsi očetje niso upravičeni do očetovskega dopusta (do dopusta so upravičeni samo tisti očetje, ki so zavarovanci za starševsko varstvo po ZSDP) ter tudi vsesplošen trend rojstev otrok v enostarševskih družinah, ki jih večinoma sestavljajo matere z otroki. Upoštevajoč ta dejstva lahko sklepamo, da je dejanski odstotek očetov, ki so koristili očetovski dopust (glede na število rojenih otrok), v letu 2003 nekoliko višji od 63%.

¹⁵Na Statističnem uradu Republike Slovenije še nimajo podatka o številu rojstev za celotno leto 2004. Podatki o rojstvih otrok iz obdobja prvih treh četrtletij v letu 2004 pa kažejo, da se je število rojstev v primerjavi z letom 2003 v istem obdobju povečalo, iz česar lahko sklepamo, da je bil odstotek očetov, ki so koristili 15-dnevni plačani očetovski dopust v letu 2004 višji od deleža v letu 2003.

Razlog za to, da niso vsi očetje ostali doma, je po mnenju predstavnikov ministrstva v tem, da vsi očetje s to možnostjo niso bili seznanjeni ali pa jim razmere v službi ne dovoljujejo niti 15-dnevne odsotnosti. Poleg tega je postopek za uveljavljanje te pravice ter nadomestila za čas trajanja dopusta, dolgotrajen in precej zapleten, saj je treba dokumente prenašati od centra za socialno delo k delodajalcu in spet nazaj. (Primožič, 15.11.2004).

Kar se tiče neplačanega dela očetovskega dopusta, ki je bil s 1.1.2004 očetom na voljo v trajanju 30 dni, je ta del dopusta v letu 2004 koristilo povprečno mesečno okoli 130 očetov, ker je precej manj od števila očetov, ki so koristili plačani 15-dnevni očetovski dopust (glej graf 4.3).

Graf 4.3: Povprečno mesečno število očetov, ki so koristili plačani in neplačani očetovski dopust, Slovenija, 2004

Vir.: Baza podatkov Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve, marec 2005

Razlike v številu očetov, ki koristijo plačani in neplačani del očetovskega dopusta so seveda pričakovane, saj si 30-dnevni izpad dohodka, ki je posledica koriščenja tega dopusta, mlade družine težko privoščijo. Zaradi tovrstne ureditve te pravice je možno, da se očetje namesto formalnega očetovskega dopusta poslužujejo drugih oblik odsotnosti z dela, kot je na primer koriščenje rednega

dopusta, bolniške odsotnosti ipd. Takšne oblike odsotnosti z dela namreč ne potegnejo za seboj izgube dohodka, ki je v obdobju rojstva otroka še večjega pomena, obenem pa jim omogočijo participacijo v okviru družinskih obveznosti. Sicer pa bi naj očetovski dopust po besedah g. Tivadarja iz Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve, očetje izkoristili ob priložnostih kot so vstop otroka v vrtec ali šolo, če želijo podaljšati počitnice in podobno.

Glede na to, da lahko očetje očetovski dopust koristijo do 8. leta otrokove starosti, uveljavil pa se je šele pred dvema letoma (v celotnem obsegu šele z letošnjim letom), lahko pričakujemo, da se bo delež očetov, ki bodo izkoristili to možnost tudi v neplačani obliki, seveda poviševal. V primerih rojstev otrok v letu 2004, ko so bile z otroki v času starševskega dopusta večinoma matere, morda niti ni bilo tolikšne potrebe po koriščenju očetovskega dopusta, zato lahko sklepamo, da bodo očetje koristili to pravico kasneje. A kljub temu bi lahko takšna ureditev, kjer je nadomestilo predvideno le za 15 dni dopusta, predstavljala oviro za višji delež očetov pri koriščenju tega dopusta.

Strinjam se z mnenjem, ki sem ga zasledila na spletni strani Pravno-informacijskega centra nevladnih organizacij (<http://www.pic.si>), da žal pravica do očetovskega dopusta, ki je sicer izjemno dobrodošla pridobitev v naši družinski zakonodaji, ne daje enakih možnosti očetom, kakor jih imajo matere na podlagi porodniškega dopusta. Matere namreč v času celotnega porodniškega dopusta prejemajo nadomestilo v višini 100% osnove, medtem ko očetje za čas očetovskega dopusta prejemajo denarno nadomestilo zgolj za 15 dni dopusta, za preostanek dopusta pa jim pravica do nadomestila ne pripada. S trenutno ureditvijo očetovskega dopusta pri nas so torej očetje postavljeni v slabši položaj, saj lahko upravičeno sklepamo, da se bo precejšnje število očetov odrekalo neplačanemu delu očetovskega dopusta, čeprav bi ga po vsej verjetnosti želeli koristiti. Vendar je ekonomska realnost žal preveč kruta, da bi si mlada družina lahko privoščila izpad dohodka za celotnih 75 dni. Sporno je dejstvo, da vsi delodajalci ter zaposleni plačujejo prispevke v odstotku ob bruto plače, iz katerih se financira zavarovanje za starševsko varstvo. Delavke in delavci plačujejo isto stopnjo prispevkov za starševsko varstvo, zato je že iz tega naslova različna obravnava očetov in mater glede pravice do starševskega nadomestila nepravična in pomeni v bistvu diskriminacijo glede na spol. Če naj velja enakopravnost moških in žensk, potem

moškimi ne bi smeli priznati manj pravic, kot bi jih imeli ob upoštevanju zavarovalniškega principa.

Kot ena od ovir za koriščenje očetovskega dopusta se lahko kažejo tudi stališča delodajalcev do tega vprašanja. Očetovski dopust je sicer zakonsko določena pravica očetov, za katero ne potrebujejo soglasja delodajalca, tako da načeloma delodajalčeva stališča glede tega ne bi smela biti ovira za koriščenje te pravice. Vendar pa se pojavljajo »nevidne ovire« za koriščenje te pravice, ki izhajajo iz bojazni, da bi delodajalci na očete, ki se začasno odrečejo zaposlitvi zaradi nege otroka, nanje gledali kot na nelojalen kader. V današnjih časih, ko je brezposelnost resen problem, si marsikdo ne upa tvegati zaposlitve oz. poklicne kariere, saj svobodni tržni sistem nagraduje inovativnost in trdo delo, ni pa prizanesljiv do tistih, ki so na trgu dela manj uspešni.

Pa vendar možnost očetov, da ostanejo doma ob rojstvu otrok, na podlagi zakonsko določene izvirne pravice, močno spreminja tudi pogled delodajalcev na starševstvo. Prej so bile ženske tisti segment delovne sile, ki je bil na nek način omejevan z obveznostmi starševstva in zato manj primeren za zaposlovanje kot moška populacija. Sicer tudi z uvedbo očetovskega dopusta ni pričakovati kakšnih velikih preobratov na tem področju, vendar lahko brez dvoma trdimo, da nova ureditev starševskega varstva, ki omogoča očetom večjo vključenost v privatno sfero na račun plačanega dela, postavlja moško delovno populacijo v novo luč, hkrati s tem pa se izenačujejo možnosti za zaposlitev obeh spolov, saj je očetovski dopust tako realna situacija za vsakega moškega, kakor je porodniški dopust realna situacija za vsako žensko.

Številna podjetja v razvitih državah se že zavedajo, da so do družine prijazne delovne razmere pomembne za uspeh podjetja, saj pomagajo privabiti in zadržati dobre delavce. Motiviran in zadovoljen delavec je veliko bolj učinkovit, produktiven in predan. Veliko zaposlenih staršev si želi predvsem več časa preživeti z otroki in sodobna podjetja bi morala prisluhniti tem njihovim željam. Videti pa je, da se v Sloveniji le malo podjetij zaveda, da je tudi upoštevanje družinskih želja in obveznosti zaposlenih kritičnega pomena za uspeh podjetij. Politike, ki reducirajo stroške vzgoje otrok se morajo med drugim posvetiti tudi spreminjanju institucij, še posebej delovnih mest, da bodo starši imeli več časa za otroke. (Ule in Kuhar, 2003: 123, 125)

Pri planiranju delovnih obveznosti bi bilo potrebno v večji meri upoštevati, da je dejansko zelo veliko (potencialnih) zaposlenih, ki odgovarjajo tudi za družinska opravila in za vzgojo otrok. Za normo ne bi smeli več jemati ljudi, ki teh obveznosti nimajo. Tovrstna sprememba bi hitro zaživela predvsem, če bi več vodilnih delavcev v podjetjih ter predstavnikov v državnih organih imelo lastne izkušnje o tem, kako je mogoče uskladiti službo in družinske obveznosti.

4.3. DELITEV NEFORMALNEGA DELA MED PARTNERJEMA¹⁶

V zadnjih desetletjih se je v državah Evropske unije povečala udeležba žensk in mater z majhnimi otroki na trgu delovne sile. Vendar pa imajo ženske slabše zaposlitvene pogoje in možnosti v primerjavi z moškimi. Precej razlogov za takšne razmere je povezanih z neenako delitvijo neplačanega dela, saj večino le-tega opravijo ženske, kar jim ustvarja dvojno, včasih pa celo trojno obremenitev (skrb za otroke, gospodinjsko delo in plačana zaposlitev). Moški v industrijskih državah porabijo dve tretjini svojega celotnega časa za plačane dejavnosti, medtem ko je za ženske razmerje obrnjeno: za dve tretjini časa ne prejemajo nikakršnega plačila. (Černigoj-Sadar, 2000: 36)

V podobnih razmerah so tudi ženske v Sloveniji, kjer ima zaposlovanje žensk zunaj doma dolgo tradicijo. Toda rezultati kažejo, da pomemben del populacije v Sloveniji pripisuje tradicionalne značilnosti moškim in ženskam, kar se kaže tudi v tem, da ženske prevzemajo večino neformalnega dela¹⁷ v družini. Zelo intenzivna vključenost žensk v plačano delo ni bistveno spremenila tradicionalne delitve dela med spoloma v gospodinjstvu.

Rezultati raziskave o družinskem življenju in starševstvu leta 1993 v 12 državah Evropske Unije so pokazali, da se večina strinja, da niti poroka, niti očetovstvo, nista ovira za delovno aktivnost moškega, toda kar polovica jih je menila,

¹⁶ Poglavlje povzemam na podlagi članka Nevenke Černigoj-Sadar (2000): "Spolne razlike v formalnem in neformalnem delu".

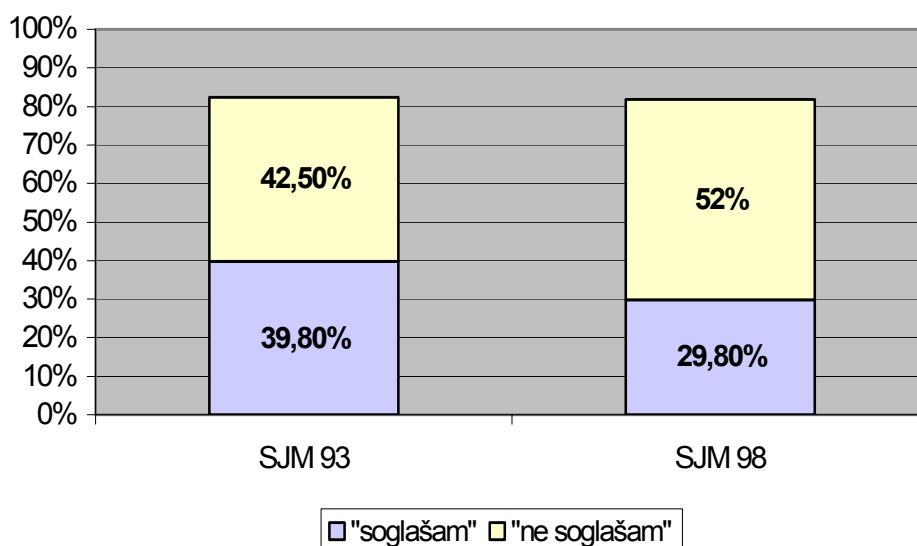
¹⁷ Neformalno delo so vse tiste neplačane aktivnosti za člane in članice družine, ki se izvajajo v gospodinjstvu ali zunaj njega (Černigoj-Sadar, 2000: 32).

da materinstvo predstavlja oviro za delovno aktivnost ženske. Več kot tri četrtine vprašanih se je strinjalo, da naj bi ženske ostale doma in skrbele za otroke. Čeprav se večina strinja, da naj bi bil oče vključen v nego in vzgojo otrok že od otrokovega rojstva, pa jih večina vidi očeta bolj kot osebo, ki pomaga, kot pa osebo, ki naj bi si delila delo s partnerico. (Černigoj-Sadar, 2000: 38).

Kako pa je s tovrstnimi stališči pri nas? Raziskava o družini v Sloveniji (Toš in skupina, 1994) je pokazala nekaj nasprotujočih si stališč glede delitve dela med spoloma. Večina (91,95%) soglaša, da morata mož in žena prispevati svoje k družinskemu proračunu in da mora biti večina žensk zaposlenih zato, da preživljajo svoje družine (80,2%). Toda obenem večina anketiranih (52,4%) meni, naj ženska, ki ima predšolskega otroka ostane doma ali pa naj dela s skrajšanim delovnim časom (35,3%). Večina (62,2%) anketirancev meni tudi, da družinsko življenje trpi, v primeru ko se moški preveč posvečajo svojemu delu. (Černigoj-Sadar, 2000: 38).

V Sloveniji je pri relativno visokem deležu populacije prisotno stališče o moškem kot glavnem hranitelju družine, vendar so tudi na tem področju opazne spremembe. V začetku devetdesetih let sta bili skupina, ki je potrjevala to stališče in skupina, ki se s tem stališčem ni strinjala, številčno skoraj enakovredni, konec devetdesetih let pa je bila skupina, ki je zastopala stališče moškega kot glavnega hranitelja v družini, v manjšini (glej graf 4.4)

Graf 4.4: Stališča slovenskih anketirancev glede trditve »Naloga moža v zakonu je, da služi denar, naloga žene pa, da skrbi za dom in družino«.

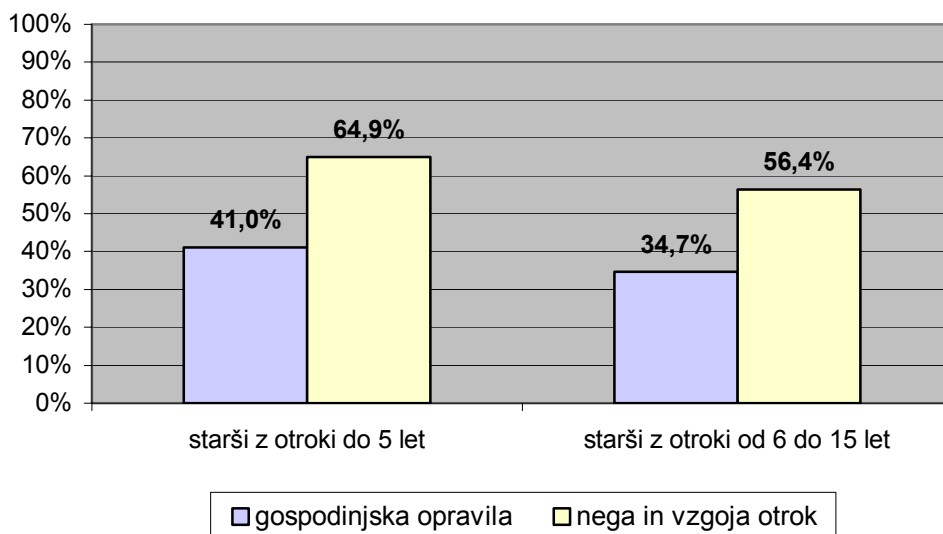

Vir: Toš in skupina (Slovensko javno mnenje 93/2: 288; Slovensko javno mnenje 98/1: 828), v Černigoj-Sadar, 2000: 39.

V primerjavi s plačanim delom, ki daje denar in prestiž, je gospodinjsko delo v glavnem spregledano in ima nizek status. Večino neformalnega dela opravijo ženske. In če so ženske že več kot pol stoletja vključene v plačano delo zunaj doma, kar velja tudi v življenjskem obdobju, ko imajo predšolske in šoloobvezne otroke, pa vključevanje moških v gospodinjsko delo le počasi napreduje. Skoraj četrtnina moških (23%) v reprezentativnem vzorcu za Slovenijo leta 1991 (Černigoj-Sadar, 1992 v Černigoj-Sadar, 2000: 43) je izjavila, da se ne ukvarja s pospravljanjem stanovanja, kuhanjem ali ročnim pomivanjem posode. Zaposleni moški, ki so se ukvarjali v letu 1994 z gospodinjskimi opravili, so v večini življenjskih obdobj porabili za to manj kot eno uro na dan, razen, če so živeli sami. V povprečju porabijo zaposleni moški za gospodinjska opravila 6,3 ure na teden, zaposlene ženske pa 23,3 ure na teden. Najbolj pogosto si deli gospodinjska opravila mlajša generacija, pri starejši generaciji pa je delitev gospodinjskega dela bolj izjema. (Černigoj-Sadar, 2000: 44).

Kar se tiče enakopravne razdelitve družinskih obveznosti med oba partnerja v družini z otroki, je zaslediti višji odstotek parov, kjer si osebe enakopravno delijo opravila povezana z nego in vzgojo otrok, medtem je odstotek parov, kjer si partnerja enakovredno delita tipična gospodinjska opravila, bistveno nižji (glej graf 4.5).

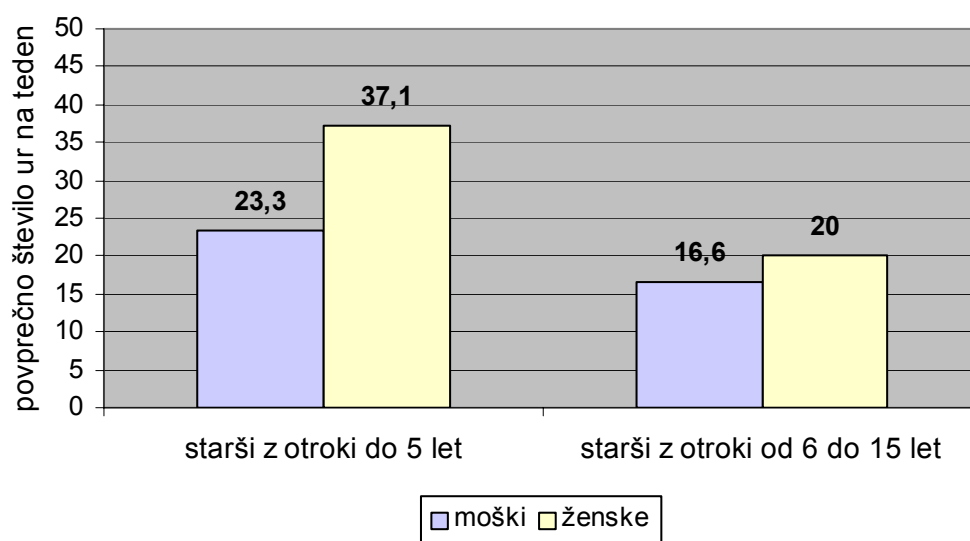
Graf 4.5: *Delitev dela v družini: % oseb, ki živi s partnerjem/partnerico in si približno enakovredno porazdeli gospodinjska opravila ter nego in vzgojo otrok*

Vir: Černigoj-Sadar in Brešar, 1996, v Černigoj-Sadar, 2000: 44.

Tako ženske kot moški so se v sredini devetdesetih let v povprečju za eno uro več posvečali vzgoji in negi otrok v primerjavi z osemdesetimi leti. Toda razmerja v obremenjenosti med moškimi in ženskami ostajajo nespremenjena. Je pa sodelovanje med možem in ženo pri vzgoji in negi otrok večje kot pri gospodinjskih opravilih. Kljub temu pa zaposlene ženske, ki imajo otroke stare do 15 let, še vedno porabijo za nego in vzgojo otrok v povprečju eno uro na dan več kot moški. (Černigoj-Sadar, 2000: 44,45).

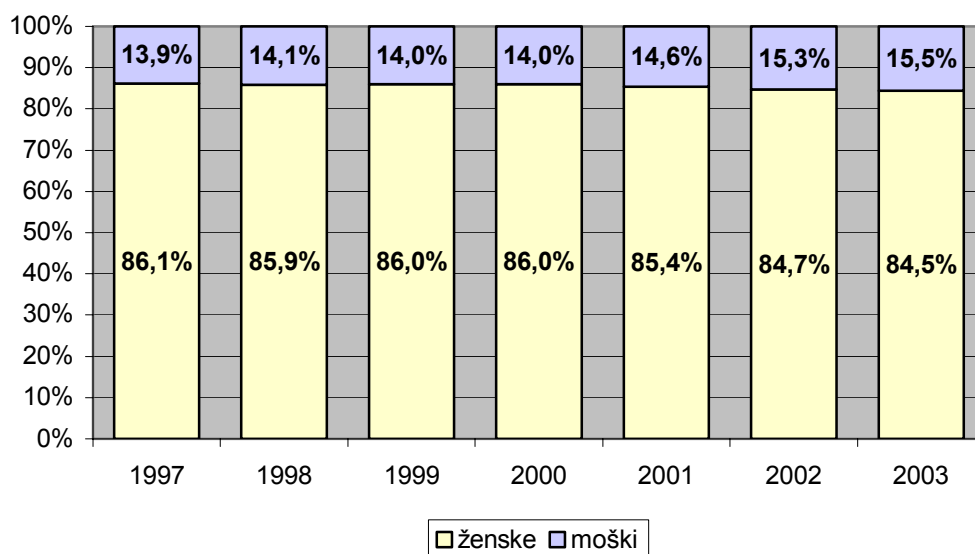
Graf 4.6: Povprečno število ur na teden za nego in vzgojo otrok – zaposleni/samozaposleni

Vir: Černigoj-Sadar in Brešar, 1996, v Černigoj-Sadar, 2000: 44.

Iz zgornjega grafa je razvidno, da je število ur, ki jih starši tedensko namenijo negi in vzgoji otrok, pri obeh spolih višje v primeru, ko so otroci mlajši od 5 let, vendar pa je v tej skupini zaslediti tudi večji razkorak v številu ur namenjenih negi otroka, ki jih tedensko za to porabijo moški oz. ženske. Matere z otroki do 5 let namreč v povprečju porabijo tedensko kar 13,8 ur več za nego otrok kakor očetje, kar lahko pojasnimo tudi z dejstvom, da je ob otroku v prvem letu njegove starosti v sklopu starševskega dopusta večinoma mati, prav tako je tudi ona tista, ki v primeru bolezni otroka ostane doma in v ta namen koristi bolniško odsotnost (glej graf 4.7).

Graf 4.7: Bolniški stalež zaradi nege otroka – koriščenje s strani moških in žensk, Slovenija, 1997 – 2003.

Vir.: Statistična baza Inštituta za varovanje zdravja Republike Slovenije, februar 2005

Iz grafa 4.7 je razvidno, da večinoma bolniške odsotnosti zaradi nege otroka koristijo ženske, saj delež moških, ki koristijo tovrstno odsotnost v nobenem letu ne presega niti 16%. Kljub precejšnjemu razkoraku v deležu koriščenja bolniškega staleža zaradi nege otroka s strani moških in žensk, pa je vendar zaslediti počasno naraščanje deleža moških ki se odločajo za to, da ostanejo doma ob otroku v primeru bolezni.

5. OČETOVSTVO NA RAVNI EVROPSKE UNIJE

5.1. POLITIKA ENAKOSTI SPOLOV

Vsem znano dejstvo je, da se življenjske razmere moških in žensk precej razlikujejo in s tem vplivajo na različne položaje obeh spolov v družbi. To ima lahko negativen vpliv na njihove življenjske možnosti, kar posledično prispeva k nesorazmerni delitve moči glede na spol. »Enakost žensk in moških je eno temeljnih načel človekovih pravic in nesporno eno izmed temeljnih demokratičnih vodil sodobne družbe. Načelo enakosti in načini uresničevanja tega načela so zapisani v

številnih dokumentih mednarodnih organizacij, enaka obravnava žensk in moških ter načelo enakosti spolov¹⁸, pa sta tudi temeljni načeli Evropske unije.« (Ule in Kuhar, 2003: 129).

V okviru evropske politike obstajajo trije različni pristopi, ki so usmerjeni k spodbujanju enakosti spolov, od katerih pomeni najnovejši pristop *integracije načela enakosti spolov* pomemben napredek k doseganju dejanske enakosti moških in žensk. V nadaljevanju povzemam vse tri pristope na podlagi članka Susanne Schunter-Kleemann (2000: 79-85).

5.1.1. Model enakega obravnavanja

Ta model se je uveljavil v 70-ih letih in se osredotoča zgolj na področje plačanega dela. Zakonsko določene pristojnosti organov so omejene na aktivnosti, povezane z enakim obravnavanjem delovne populacije, ne ukvarjajo pa se z enakostjo na splošno, prav tako pa se ne dotikajo delitve dela v družini ali ostalih družinskih zadev. Pozornost je usmerjena izključno na probleme, povezane s področjem dela, medtem ko nesorazmerja moči med spoloma v privatni sferi ostajajo nedotaknjena. S takšno regulacijo se politika enakih možnosti ne more uresničevati v pravem obsegu, saj neenakosti na področju plačanega dela izhajajo iz neenakosti, ki se porajajo znotraj privatne sfere, še posebej na področju družinskih obveznosti.

Na podlagi te strategije so bile sprejete 4 direktive v 90-ih letih, ki pa so vse bolj ali manj neučinkovite, kar se tiče njihove regulacijske moči in inovativnih spodbud. Po mnenju avtorice članka ta pristop k politiki enakih možnosti ne upošteva mnogih različnih ovir, ki so posledica družinskih obveznosti za fleksibilnost in mobilnost žensk kot zaposlenih mater. Privatno življenje se znotraj tega pristopa smatra za irelevantno, saj ne upošteva, da imata oba spola različne obveznosti in omejitve tudi in predvsem v sferi družine.

¹⁸ Enakost spolov pomeni enako prepoznavnost, moč in udeležbo obeh spolov na vseh področjih javnega in zasebnega življenja ter skuša spodbuditi udeležbo žensk in moških v družbi. (<http://www.uem-rs.si/slo/publikacije/integracija/0.html>, 30.5.2003)

5.1.2. Strategija pozitivne akcije

Ta strategija se je uveljavila v 80-ih letih in za razliko od prejšnjega pristopa, ki obravnava ljudi brez razlike, priznava razlike med spoloma. Skuša poudarjati slabosti, s katerimi se srečujejo ženske zaradi tega, ker se razlikujejo od moških. Projekti v okviru strategije pozitivne akcije vključujejo tudi tečaje, ki bi naj vpeljali žensko populacijo v svet novih tehnologij, managementa in v ostala tipično moška področja zaposlitve.

Potencialna slabost tega pristopa je ta, da so tečaji, ki jih organizirajo za ženske, pogosto neučinkoviti, saj so zasnovani tako, da v bistvu ženske nadomeščajo moške. Največja slabost strategije pozitivne akcije pa je v tem, da so projekti Evropske unije v okviru tega pristopa premalo obsežni, nepovezani in nestabilni.

V zadnjih letih so se pojavljale tudi obsežne razprave o tem, da je strategija pozitivne akcije z vsemi spremljajočimi programi finančno preveč zahtevna, tako da kljub potencialnim možnostim za spremembe na tem področju, v naslednjih letih ni pričakovati, da bi tovrstni programi dosegli zelen namen. Namesto tega vstopa v ospredje integracija načela enakosti spolov, saj med drugim zmanjšuje finančna bremena organov Evropske unije.

5.1.3. Integracija načela enakosti spolov¹⁹

Integracija načela enakosti spolov je tretja od strategij za ukinitve neravnotežja med moškimi in ženskami, ki se je pojavila kot odgovor na prejšnje neuspele poskuse doseganja enakosti spolov.

Ena od definicij integracije načela enakosti spolov pravi, da gre pri tem pristopu za »...(re)organizacijo, izboljšanje, razvoj in ocenitev političnih procesov tako, da je vidik enakosti spolov vključen v vse politike, na vseh nivojih in v vseh

¹⁹ ang. "Gender mainstreaming" – gre za strategijo, ki sta jo sprejeli in jo promovirata Organizacija združenih narodov in Evropska komisija (Ule in Kuhar, 2003: 129).

stopnjah, s strani akterjev, ki so običajno vključeni v oblikovanje politike« (European Commision, 1998b: 15).

Tako kot strategija pozitivne akcije, tudi ta pristop priznava razlike med moškimi in ženskami. Vendar namesto, da bi poskušala spremeniti ženske, ta strategija skuša spremeniti sistem in strukture, ki postavljajo ženske v neprednostni položaj. Usmerjena je v spremembe organizacij in procesov, tako da bi dosegli participacijo moških in žensk na enakem nivoju. Namesto da bi prilagajala razlike, v razlikah vidi prednosti, zaradi česar ponuja integracija načela enakosti spolov več možnosti kot oba predhodna pristopa.

Integracija načela enakosti spolov je pristop, ki lahko pomeni bistven napredek na področju doseganja enakosti spolov v družbenem življenju. Prva izrazita posebnost te strategije je, da se upoštevanje vidika enakosti spolov pričakuje od vseh akterjev in ne samo od tistih, ki se profesionalno ukvarjajo s politiko enakosti spolov. Ta pristop sicer je najnovejši pristop za doseganje enakih možnosti moških in žensk, vendar je treba poudariti, da ta pristop ne zamenjuje ostalih oblik pri zasledovanju tega cilja, temveč jih dopolnjuje. Glavna razlika, ki jo prinaša integracija načela enakosti spolov je v vključenih akterjih in politikah, ki jih zadeva. Izhodišče za tradicionalne oblike politike enakosti spolov je specifičen problem, ki izhaja iz neenakosti spolov. Za integracijo načela enakosti spolov pa je izhodišče aktualna obstoječa politika. Gre za to, da se takrat, ko se oblikujejo politike, ki bodo imele velik vpliv na družbo, upoštevajo posebnosti, interesi in vrednote tako žensk kot moških.

V okviru tega pristopa se z vprašanji enakosti, ki so jih prej obravnavali zgolj strokovnjaki in strokovnjakinje s področja enakosti, ukvarjajo oblikovalci in oblikovalke politik na različnih področjih. To zahteva tesnejše sodelovanje med posameznimi sektorji politike, ki so imeli prej izključne pristojnosti na svojem področju. Zato je potrebna tudi reorganizacija političnega procesa in sodelovanje z novimi, zunanjimi političnimi dejavniki, kot so na primer nevladne organizacije.

Enakost spolov ne pomeni zgolj enakosti pred zakonom, kar bi pomenilo, da se vse omembe moških in žensk odstranijo iz zakonodaje. Enakost je treba spodbujati, na primer s pozitivnimi ukrepi, načrti delovanja, integriranjem in z drugimi instrumenti. Cilj je enakost kot pozitivna pravica oz. dejanska enakost, ki spoštuje

pravico žensk in moških do različnosti in drugačnosti, pomeni pa tudi, da so tako ženske kot moški svobodne posameznice in posamezniki. Integracija načela enakosti spolov terja nenehno uporabo vidika spolov in ne le osredotočanje na ženska vprašanja ter hkrati reorganizacijo političnega procesa in sodelovanje z novimi, zunanjimi političnimi dejavniki, kot so na primer nevladne organizacije.

5.2. PRAVNI RED EVROPSKE UNIJE²⁰

Pravni red Evropske unije je opredeljen s pogodbami, uredbami in direktivami, pri čemer imajo *pogodbe* značaj ustave, ki določa, na katerih področjih Evropska unija deluje, *direktive* pa so nekakšna izvedbena zakonodaja in kot takšne obvezni pravni akti Evropske unije, kar pomeni, da jih morajo države članice uveljaviti v svojih nacionalnih zakonodajah. Poleg direktiv so določbe pogodb natančneje opredeljene še z *uredbam*, ki imajo značaj zakona, ter z *odločbami*, ki so obvezujoče za tiste države članice, na katere se nanašajo.

Evropska unija posveča enaki obravnavi spolov in politiki enakih možnosti žensk in moških posebno pozornost že od 1970-ih let dalje. Od leta 1975 je bilo sprejetih osem direktiv o enaki obravnavi žensk in moških pri zaposlovanju in na področju socialne varnosti. Tudi Slovenija je kot nova članica Evropske unije v času pristopnih pogajanj uskladila svojo nacionalno zakonodajo s pravnim redom Evropske unije, kar je posledično prispevalo k spremembam zakonov, pomembnih za uresničevanje enake obravnave obeh spolov (Zakon o delovnih razmerjih, Zakon o starševskem varstvu in družinskih prejemkih ter Zakon o enakih možnostih žensk in moških). Direktive, s katerimi se je usklajevala slovenska zakonodaja, se nanašajo na področja zaposlovanja in pravic iz delovnega razmerja, socialne in zdravstvene varnosti, posebna pozornost pa je namenjena varstvu starševstva.

Direktiva, ki se nanaša na področje starševstva oziroma starševskega dopusta ter usklajevanje družinskega in poklicnega življenja je *Direktiva 96/34/EC o okvirnem sporazumu o starševskem dopustu*, ki je bil sprejet leta 1995 med organizacijami, ki predstavljajo konfederacije predstavnikov zaposlenih in delodajalcev.

²⁰ To poglavje povzemam na podlagi članka na spletni strani Urada za enake možnosti (www.uem-rs.si/slonovice/index.html).

Namen direktive je uresničitev okvirnega sporazuma o starševskem dopustu (v nadaljevanju: sporazum), ki je priloga k direktivi in določa minimalne zahteve, namenjene lažjemu usklajevanju starševskih in poklicnih obveznosti zaposlenih staršev ter spodbujanju enakih možnosti in enakega obravnavanja moških in žensk. Okvirni sporazum določa minimalne zahteve glede starševskega dopusta in prostih delovnih ur v primeru bolezni, nesreče ipd. Delavcem oziroma delavkam se zagotavlja *individualno pravico do najmanj treh mesecev starševskega dopusta* v primeru rojstva ali posvojitve otroka.²¹ Državi članici je prepuščeno, da določi, do katerega leta otrokove starosti se lahko izkoristi dopust, vendar *ne več kot do 8. leta*. Zaradi spodbujanja enakih možnosti in enakega obravnavanja moških in žensk, bi naj starševski dopust predstavljal neprenosljivo pravico.

Okvirni sporazum določa, da lahko države članice same odločajo o nekaterih pogojih koriščenja dopusta, kot na primer, ali se starševski dopust koristi v obliki polnega časa ali dela s skrajšanim delovnim časom, koliko časa pred koriščenjem starševskega dopusta je potrebno obvestiti delodajalca ipd. Zaposleni morajo biti zaščiteni pred odpustitvijo zaradi prošnje za starševski dopust ali zaradi njegovega koriščenja. Prav tako morajo imeti pravico, da se po dopustu vrnejo na isto, enakovredno ali podobno delovno mesto, ne da bi se jim odvzele kakršnekoli pravice.

Okvirni sporazum ne govori o nadomestilu plače za čas starševskega dopusta, pač pa nalaga, da države članice določijo vse zadeve v zvezi s socialno varnostjo v skladu z nacionalnimi predpisi. Države članice morajo sprejeti tudi ustrezne ukrepe, s katerimi se delavcem zagotovi pravica do prostih delovnih ur v primeru višje sile za nujne družinske obveznosti. Ker je z okvirnim sporazumom določena le minimalna pravica do starševskega dopusta, njegovo uveljavljanje ne predstavlja veljavne podlage za zmanjšanje splošne ravni varstva, ki so jo zaposleni deležni, lahko pa države članice nudijo ugodnejše pogoje koriščenja starševskega dopusta od pogojev, določenih v sporazumu.

²¹ V Sloveniji smo to uredili s 105 dnevi neprenosljivega porodniškega dopusta za matere, 260 dnevi dopusta za nego in varstvo otroka, ki ga lahko izkoristi eden izmed staršev, in 90 dnevi neprenosljivega dopusta za očete.

Med drugim sporazum v šesti točki splošnih določil pravi, da bi naj določanje meril za usklajevanje življenja v družinski in zaposlitveni sferi spodbudilo nove fleksibilne načine organizacije dela in časa, ki bi bolje ustrezali spremenljivim potrebam družbe, upoštevajoč tako stran delodajalcev kot tudi delavcev. Sporazum med drugim v osmi točki tudi spodbuja moške k enakopravni delitvi družinskih obveznosti, kamor spada tudi njihovo koriščenje starševskega dopusta, kar bi naj bilo podkrepljeno s sredstvi kot so razni programi ozaveščanja.

5.3. OČETOVSKI DOPUST V POSAMEZNIH EVROPSKIH DRŽAVAH

Dopust staršev v zvezi z rojstvom otroka imajo države Evropske unije različno urejen, tako glede dolžine dopusta, kakor tudi pripadajočih nadomestil. Različna ureditev velja tudi za dopust, ki se nanaša na očete. Večina držav daje očetom možnost, da si del dopusta delijo z materami (kot pri nas dopust za nego in varstvo otroka), nekaj držav pa daje očetom tudi izvirno pravico do očetovskega dopusta (glej tabelo 5.1). Kot bom prikazala v nadaljevanju, so države, ki bi ponujajo očetom to izvirno pravico bolj redke, zato lahko štejemo našo ureditev tega področja, kot družini precej prijazno obliko starševskega varstva.

Tabela 5.1: Očetovski dopust v posameznih državah Evropske unije

Švedska	št. dni	10 dni očetovskega dopusta ob rojstvu otroka
	nadomestilo	80% nadomestilo dohodka
Danska	št. dni	2 tedna dopusta , ki ga morajo izkoristiti v roku 14 tednov po rojstvu otroka
	nadomestilo	Nadomestilo na osnovi urne postavke zaposlenega (max. 430 EUR/ teden ali 12 EUR/ uro)
Norveška	št. dni	4 tedni t.i. "očetovske kvote" + 2 tedna neplačanega dopusta ob rojstvu otroka
	nadomestilo	100% nadomestilo dohodka
Finska	št. dni	Če oče koristi vsaj 12 zadnjih dni starševskega dopusta, mu pripada še 1 – 12 dni očetovskega dopusta z nadomestilom ("očetovski mesec")
	nadomestilo	Nadomestilo je določeno v minimalnem znesku 11,45 EUR na dan.

Francija	<i>št. dni</i>	11 dni očetovskega dopusta, ki jih mora oče izkoristiti do 4. meseca po rojstvu otroka (v primeru rojstev dvojčkov ali trojčkov očetom pripada 18 dni)
	<i>nadomestilo</i>	100% neto plače (max. 66,29 EUR na dan, min. 7,94 EUR na dan)
Islandija	<i>št. dni</i>	Individualna pravica do očetovskega dopusta do 3 mesecev po rojstvu otroka
	<i>nadomestilo</i>	Nadomestilo v višini 80% povprečne plače v 12 mesecih pred rojstvom otroka.
Portugalska	<i>št. dni</i>	5 dni očetovskega dopusta v strnjenem nizu ali po dnevih, ki ga mora oče izrabiti v prvem mesecu po rojstvu otroka.
	<i>nadomestilo</i>	Dnevna nadomestila v višini 100% povprečne dnevne plače.
Velika Britanija	<i>št. dni</i>	Očetje imajo pravico do 1 ali 2 tednov dopusta po rojstvu otroka.
	<i>nadomestilo</i>	Nadomestilo v višini običajne delavčeve plače
Latvija	<i>št. dni</i>	10 dni očetovskega dopusta ob rojstvu otroka
	<i>nadomestilo</i>	Nadomestilo v višini 80% povprečne plače v zadnjih 6 mesecih.

Vir: Missoc tabele na spletni strani <http://europa.eu.int>

5.3.1. Švedska²²

Za skandinavske države je značilno, da vodijo aktivno družinsko politiko, kar se med drugim odraža tudi v visoki stopnji socialne varnosti starševstva in družine nasploh. Kljub temu, da se kombinacija različnih politik in stopnja njihove uporabe razlikuje od države do države, lahko vendarle govorimo o skupnem »skandinavskem modelu«. Za skandinavske države je značilen socialdemokratski model družinske politike, katerega poglobitveni cilj je bil že od vsega začetka usklajevanje dela in starševstva. Zato, da bi udeležile ta cilj in pomagale vzpostaviti ravnotežje med obema sferama, so skandinavske države v zadnjih desetletjih uvedle vrsto ukrepov v korist družini, med katerimi so prav gotovo najpomembnejši porodniški in starševski dopust ter razvoj dnevnega varstva predšolskih otrok.

²² Ureditev švedske družinske politike ter pravic iz naslova očetovstva povzemam na podlagi povzetka knjige avtorice Gunille Furst (1999): Sweden – the equal way.

Z zelo široko zastavljenimi pravicami in ugodnostmi za zaposlene starše, Švedska že od nekdanj predstavlja zgled mnogim ostalim državam pri oblikovanju družinske politike. Švedska družinska politika temelji na principu univerzalnosti in individualnih pravic, združuje pa otroške in družinske denarne pomoči, starševsko varstvo in visoko kvalitetno dnevno varstvo. Eden izmed ciljev pa je med drugim tudi omogočanje usklajevanja poklicnega in družinskega življenja ter spodbujanje moških k večji odgovornosti za otroke in njihove družine.

Švedski predstavlja enakost med spoloma prioriteto vprašanje v okviru Evropske unije in po mednarodnih standardih se je Švedska zelo približala temu cilju. Čeprav spolna enakost še ni dosežena, je norma enakosti med spoloma globoko zakoreninjena v družbeni zavesti v primerjavi z ostalimi državami. Po raziskavah iz Švedske (Furst, 1999: 33) *osem izmed desetih* Švedov meni, da si morata partnerja enakovredno deliti odgovornosti za preživetje, družino in gospodinjska opravila, poleg tega pa raziskave potrjujejo tudi dejstvo, da le *en moški izmed desetih* na Švedskem podpira tradicionalno delitev spolnih vlog, medtem ko je npr. tovrstno razmerje v Nemčiji *eden izmed štirih*.

Omembe vredno je tudi dejstvo, da ima Švedska izjemno visok delež ženskih predstavnic v političnih organih, kar vsekakor lahko štejejo k pozitivnim dejavnikom za tako učinkovito in družini prijazno starševsko politiko, saj vemo, da se ženske in moški v politiki do določene mere osredotočajo na različna vprašanja in da ženske predstavnice pogosto zastopajo interese, ki se jim zdijo pomembnejši.²³

Reforma socialnega zavarovanja iz leta 1974 je dodelila švedskim očetom pravico do plačanega starševskega dopusta za nego novorojenčka, kar je bil izraz pravice do enakopravnosti ter upanja, da bodo moški pridobili več razumevanja za družinske obveznosti ter da bodo bolj pripravljeni sodelovati pri opravih v zvezi z nego otrok. Z namenom, da bi spodbudili moške k aktivnemu razvoju njihove očetovske vloge, je torej leta 1974 materinsko nadomestilo na Švedskem zamenjala

²³ Zastopanost ženskih političnih predstavnic na Švedskem v letu 1998 (Furst, 1999: 13):

- Vlada ministrstva	50%
- Članice parlamenta	44%
- Članice sveta lokalnih skupnosti	42%
- Članice sveta okrožnih skupnosti	48%

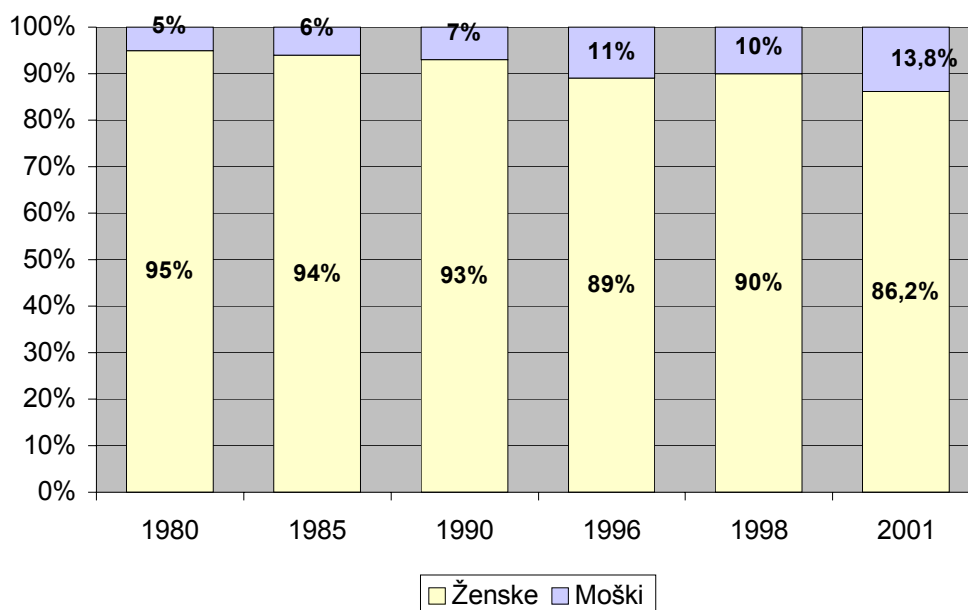
shema starševskega zavarovanja, ki ga sedaj tvorijo tri vrste denarnih nadomestil in sicer:

- a) porodniško nadomestilo,
- b) starševsko nadomestilo, ki je vezano na rojstvo ali posvojitev otroka,
- c) začasno starševsko nadomestilo za nego bolnega otroka.

Trajanje pravice do dopusta s starševskim nadomestilom se je podaljševalo vse od uvedbe te pravice v letu 1974 in znaša sedaj celotnih 480 dni. Starševsko zavarovanje se je na Švedskem širilo po stopnjah do leta 1990, ko so zmanjšanja v državnem proračunu pripeljala do poslabšanja finančnih okoliščin družin z otroki. Stopnja starševske podpore se je zmanjšala iz 90 % povprečnega dohodka v letih 1974-1995, na nizkih 75 % v letih 1996 do 1997. Leta 1998 je nivo podpore ponovno narasel na 80 %.

Starševsko nadomestilo se plačuje za obdobje 480 dni in sicer 390 dni starši prejema plačilo v vrednosti 80% njihovega dohodka, za ostalih 90 dni pa je predvideno minimalno nadomestilo, ki je enotno za vse upravičence. 480 dni starševskega nadomestila je enakopravno razdeljenih med oba starša, tako, da je vsak od njiju upravičen do 240 dni. Vsak starš pa lahko prenese do 180 svojih dni dopusta na drugega roditelja. Po statističnih podatkih izkoristi okoli 95% staršev 390 dnevni dopust, ki ga spremlja višje nadomestilo, približno 80% staršev pa koristi dni, ki so plačani z nadomestilom v univerzalnem, nižjem znesku. Delež očetov, ki koristijo dneve s starševskim nadomestilom je narasel iz 3% leta 1974, ko je bila ta možnost na Švedskem prvič zakonsko predpisana, na 13,8% v letu 2001. Gibanje deleža moških in žensk med leti 1980 in 2001 pri koriščenju dopusta s starševskim nadomestilom prikazujem v grafu 5.1.

Graf 5.1: Delež moških in žensk pri koriščenju dopusta z starševskim nadomestilom, Švedska, 1980 – 2001

Vir: Furst, Gunilla (1999): Sweden – the equal way. Stocholm, Sweden, str. 36

Iz zgornjega grafa je razvidno, da se je delež očetov, ki koristijo starševski dopust od leta 1980 pa do leta 2001 povečal za slabih 9%, kar lahko nedvomno štejeemo za napredek na tem področju, vendar je glede na podatke še vedno zaslediti tradicionalno prevladujoč vzorec mater, kot ključnih negovalk otrok. Po rezultatih raziskav na Švedskem je delež očetov, ki koristijo starševski dopust višji v primeru, da imajo le-ti ter tudi njihove partnerice višjo izobrazbo.²⁴ Moški, ki v večji meri koristijo starševski dopust so pogosto zaposleni v javnem sektorju in na tistih področjih dela, kjer načeloma prevladujejo ženske.²⁵ Tisti, ki se poslužujejo starševskega dopusta, ga običajno koristijo v precejšnjem obsegu števila dni, vendar je kljub temu z vidika enakosti spolov napredek počasen. Obstaja razširjeno prepričanje, da so moški, ki ostanejo doma, na nek način »kaznovani« za to s strani njihovih nadrejenih, kar se kaže v negativnem vplivu tako v zvezi z njihovo kariero

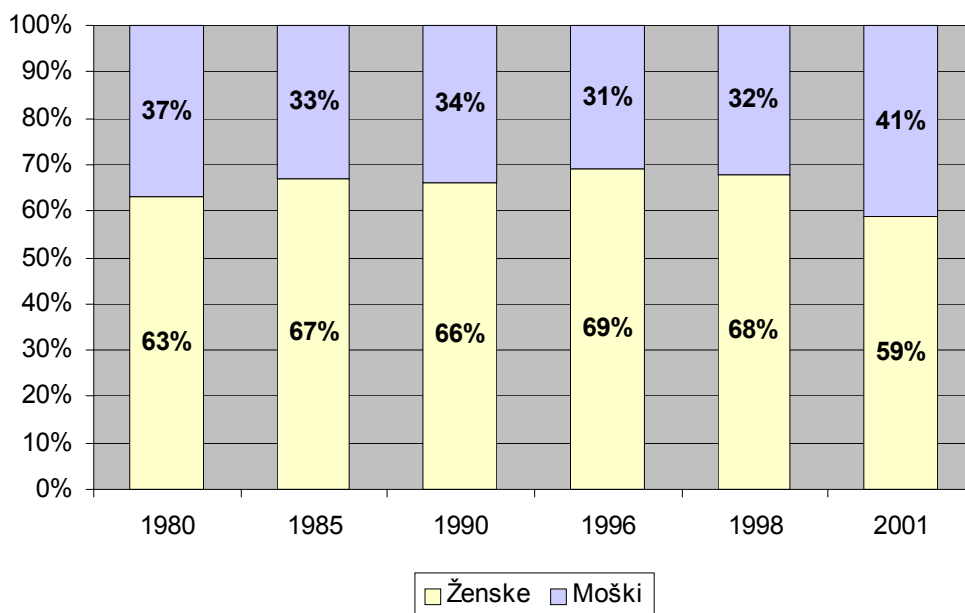
²⁴ Podatki iz leta 1998 in 1990 kažejo, da v primeru, ko sta oba starša visoko izobražena, 51% očetov koristi dneve starševskega dopusta, medtem, ko delež očetov v primeru nižje izobrazbe obeh staršev, znaša le 34% (Černigoj-Sadar in Lewis, 1996: 46).

²⁵ 75% očetov, ki delajo v javnem sektorju in le 48% tistih očetov, ki so zaposleni v privatnem sektorju, je koristilo starševski dopust v letih 1998 in 1990. Pri koriščenju starševskega dopusta so bili na vrhu lestvice moški, zaposleni v poklicih predšolske vzgoje ter inštruktorjev telovadbe, na dnu pa so bili kmetovalci in gozdarski delavci. (Černigoj-Sadar in Lewis, 1996: 46).

kakor tudi s slabšo rastjo njihovih plač. Zadnje raziskave (Furst, 1999: 36) kažejo dejansko na to, da s finančnega vidika moški s prekinitvijo njihove kariere dejansko izgubijo več kakor ženske v takem primeru, kar lahko močno prispeva k njihovi nepripravljenosti za koriščenje starševskega dopusta.

Poleg dopusta s starševskim nadomestilom je v švedski zakonodaji predviden tudi dopust z *začasnim starševskim nadomestilom*, ki ga starši lahko koristijo v primeru nege bolnega otroka do 12. leta oz. določenih primerih tudi do 16. leta. Starši lahko v ta namen izkoristijo 120 dni dopusta z nadomestilom v višini 80% njihovega dohodka. To možnost v precejšnji meri koristita oba starša. Takšna ureditev predstavlja zelo učinkovito možnost za družino z dvema dohodkoma, saj omogoča tako materi kot očetu usklajevanje družinskih in poklicnih obveznosti. Podatke o deležu moških in žensk, ki koristijo to vrsto dopusta prikazujem v grafu 5.2.

Graf 5.2: Delež moških in žensk pri koriščenju dopusta z začasnim nadomestilom, Švedska, 1980 – 2001

Vir: Furst, Gunilla (1999): Sweden – the equal way. Stocholm, Sweden, str. 36

Iz primerjave grafa 5.1 in grafa 5.2 je razvidno, da so moški veliko bolj naklonjeni koriščenju dopusta z začasnim nadomestilom, kakor dopustu s

starševskim nadomestilom. Razlog za večji interes očetov za koriščenje tovrstnega dopusta je vsekakor v tem, da takšen izostanek iz dela ne potegne za seboj določenih negativnih posledic, kot so zmanjšane karijerne možnosti, večja izguba dohodka ipd., saj gre za kratkoročne izostanke iz plačane zaposlitve.

Poleg že omenjenih pravic, ki jih imajo očetje v okviru dopusta s starševskim nadomestilom oz. dopusta z začasnim nadomestilom, pa imajo očetje na Švedskem ob rojstvu otroka še pravico do 10 dni dopusta z začasnim starševskim nadomestilom. Ti dnevi so namenjeni skrbi in negi novorojenčka, lahko pa jih očetje izkoristijo za skrb za starejšega otroka, ko v družino pride njegov bratec ali sestra. Te dni koristijo na Švedskem skoraj vsi očetje.²⁶

Eden izmed razlogov za precejšnji napredek švedskih očetov na področju skrbi za svoje otroke, je tudi prizadevanje švedske vlade, ki je več let financirala moške skupine, katerih naloga je bila, da pomagajo oblikovati politiko enakosti spolov. Te skupine so se ukvarjale z različnimi vprašanji, kot so:

- pravica otrok do očeta,
- zakonodaja na področju skupnega skrbništva,
- moški in nega otrok,
- delitev družinskih opravil,
- moški in nasilje.

Od leta 1974, ko je bil starševski dopust za očete prvič vpeljan v švedsko zakonodajo, je bilo osnovanih veliko različnih programov, ki bi naj očete spodbujali k aktivnejši starševski vlogi. Med drugim so bili predstavljeni tudi razni poskusi t.i. šolanja za očete. Pobudo so prevzeli moški s poklicnim znanjem na raznih področjih, predvsem pa je bilo kar nekaj porodničarjev mnenja, da bi se morali moški pripravljati na rojstvo otroka čisto po svoje in v skladu s tem so ustanovili posebne moške skupine za očete. Skozi osemdeseta leta je več kot 90% vseh moških izkoristilo poseben štirinajstdnevni porodniški dopust takoj po vrnitvi matere iz porodnišnice. Poskusi so pokazali, da se je po udeležbi na posebnih tečajih za očete zvišal delež tistih, ki so vzeli daljši očetovski dopust. Udeležencem so tovrstni tečaji dajali enkratne možnosti za izmenjavo izkušenj, saj so se lahko z drugimi moškimi

²⁶ Po podatkih iz leta 1993 je 79% vseh očetov na Švedskem koristilo 10 dnevni očetovski dopust (Černigoj-Sadar in Lewis, 1996: 45).

pogovarjali o zadevah, ki so jih imeli v mislih, vendar o njih niso govorili, poleg tega pa so v okviru tovrstnih druženj spoznavali, da večina moških čuti in misli o pričakovanem rojstvu in očetovstvu na podoben način, kot oni sami. (Bergstrand in drugi, 1996: 128,129).

Najti način, kako moškim približati vprašanje spolne enakosti, ni bila lahka naloga, saj moškim pogosto primanjkuje tako zavedanja kot tudi razumevanja o tem, kako deluje sistem spolov. Pa vendar študije na Švedskem kažejo na to, da so postali moški precej bolj osredotočeni na otroke in družino, poleg tega vrednotijo družino precej višje, kakor so jo v preteklosti.²⁷ Obstaja torej precej kazalcev, ki kažejo na to, da je postalo očetovstvo sedaj bolj privlačno za moške kot je bilo nekoč. Ker dandanes moška vloga v odnosu do otroka ni več samoumevna, kakor je bila nekoč, je smiselno sklepati, da imajo moški zato večji interes, da bi se s strani otrok počutili zaželeni in ljubljeni.

5.3.2. Danska²⁸

Tako kot Švedska tudi Danska stremi k realizaciji usklajevanja družinskega življenja ter poklicne kariere in je pri tem precej uspešna. Skupaj z zaposlitveno in izobraževalno politiko, socialna in zdravstvena politika tvorita temelj danskega sistema blaginje, ki je precej obsežen. Na Danskem imajo urejen sicer kratek, vendar relativno dobro plačan porodniški in starševski dopust, obstajajo obsežne vzgojnovarstvene zmogljivosti (med vsemi skandinavskimi državami je ravno Danska tista, ki ima najboljše razvito dnevno varstvo otrok) in precejšnja možnost zaposlovanja s polovičnim delovnim časom.

Od 24 tednov porodniškega dopusta po rojstvu otroka, lahko oče deli z materjo zadnjih 10 tednov tega dopusta, poleg tega pa so očetje upravičeni do dveh tednov očetovskega dopusta z nadomestilom, ki ga lahko koristijo v obdobju do 14 tednov po porodu. Javni uslužbenci so v času dopusta upravičeni do celotnega

²⁷ 85 % očetov ima danes aktivno vlogo pri skrbi za svoje majhne otroke. V 60-ih letih je le 1% moških na Švedskem hranil otroka, ga previjal in skrbel zanj. (Furst, 1999: 37).

²⁸ Ureditev očetovstva v danski zakonodaji povzemam na podlagi spletne strani <http://www.denmark.dk>.

nadomestila plače, medtem ko je pravica do nadomestila plače tistih očetov, ki so zaposleni v privatnem sektorju, odvisna od njihove pogodbe o zaposlitvi.

Po preteku tega obdobja porodniškega dopusta, si lahko starši na Danskem delijo 52 tednov starševskega dopusta, ki ga morajo izkoristiti do 9. leta otrokove starosti. V obdobju od sredine leta 1992 do začetka leta 1994 je bilo med koristniki pravice do starševskega dopusta na Danskem 5,4% očetov. Raziskave so pokazale, da je tudi v primeru Danske finančni razlog tisti, ki preprečuje bolj enakomerno delitev starševskega dopusta med materjo in očetom. (Stropnik, 197: 170).

Druga vrsta nadomestila, do katerega so upravičeni starši na Danskem je tako imenovan dopust za nego otroka, ki je bil vpeljan z zaposlitveno reformo leta 1994. Starši lahko koristijo ta dopust za nego bolnega otroka do njegovega osmega leta in sicer v trajanju najmanj 8 in ne več kot 52 tednov. V tem času so upravičeni do nadomestila, ki znaša do 60% zneska nadomestila za brezposelnost, kar predstavlja za večino zaposlenih Dancev relativno nizek znesek.

5.3.3. Norveška²⁹

Na Norveškem so trenutno v veljavi predpisi, ki *omogočajo 42 tednov dopusta s 100% nadomestilom plače* ali pa *52 tednov dopusta z 80% nadomestilom plače*. Starši morajo eno od teh dveh alternativ izbrati še pred rojstvom otroka in izbrana oblika dopusta velja potem za celotno njegovo trajanje. Očetje si lahko delijo z materami ves dopust razen treh tednov pred porodom in šestih tednov po porodu, ki so rezervirani za matere.

Posebnost norveške ureditve je t.i. »očetovska kvota«, kar pomeni, da morajo očetje vzeti štiri tedne starševskega dopusta, ki so neprenosljivi. Če očetje teh štirih tednov ne izkoristijo, potem le-ti propadejo. Glede na to, da je prvih 6 tednov po porodu rezerviranih za matere, lahko očetje svoje 4 tedne starševskega dopusta izkoristijo šele po poteku teh 6 tednov. Ker tudi očete veže vnaprejšnja odločitev o tem, ali bosta s partnerko koristila starševski dopust z 80% ali z 100% nadomestilom,

²⁹ Ureditev očetovstva v norveški zakonodaji povzemam na podlagi članka "The rights of parents with small children" (<http://odin.dep.no/bfd/engelsk/publ/handbooks/004071-120005/dok-bn.html>).

to mnogim očetom predstavlja oviro za koriščenje celotnih štirih tednov. Pa vendar je leta 1996 ta dopust izkoristilo 80% očetov, zaradi česar ocenjujejo to reformo kot dokaj uspešno, sicer pa je bil delež očetov, ki si delijo starševski dopust z materjo, leta 1998 okrog 12% (Ule in Kuhar, 2003: 131).

Poleg očetovske kvote imajo očetje na Norveškem še pravico do dveh tednov neplačanega dopusta ob rojstvu otroka. Ta dopust lahko očetje koristijo bodisi pred otrokovim rojstvom, bodisi po rojstvu otroka, v vsakem primeru pa se morata ta dva tedna zaključiti najkasneje dva tedna po prihodu iz bolnišnice.

6. SKLEPNE UGOTOVITVE

Družinsko življenje pretresajo globoke družbene in gospodarske krize, pogojevane z vse večjimi ekonomskimi pritiski, težavami ob soočanju z doslej neznanimi vrednotami ter nezanesljivostjo zaradi novih vlog. Poleg tega tekmovalne zakonitosti tržnega gospodarstva postavljajo družine z nepreskrbljenimi otroki v težaven položaj, saj morajo matere in očetje zaslužiti precej več kot partnerji brez otrok. Zaradi dejanskih razmer in negotove prihodnosti posameznik sam vedno težje zagotovi osnovne pogoje za osnovanje in življenje družine. Ravno zato je pomoč države pri varovanju materinstva in očetovstva vedno bolj bistvena.

Večina današnjih družb še vedno ohranja patriarhalno tradicijo, vendar je kljub temu zaslediti burne spremembe na področju razmejitev odgovornosti moških in žensk, pri čemer je največ sprememb deležna prav vloga očeta oz. moškega, kot edinega hranitelja družine. V zadnjih desetletjih so se zgodile precejšnje spremembe v načinu organiziranosti dela med partnerjema, ki tvorita določeno skupnost - bodisi da gre za partnerstvo, bodisi za družino. Odnosi v družinah so vse bolj demokratični, kar pomeni, da obstaja tendenca k enakopravnejši delitvi družinskih in gospodinjskih obveznosti med oba partnerja. Kot je razvidno iz izsledkov, ki sem jih navedla v poglavju o delitvi neformalnega dela med partnerjema (glej poglavje 4.3.), ne moremo govoriti o izrazitih premikih na tem področju, pa vendarle se kljub temu

kažejo pozitivne spremembe, saj moški prevzemajo več domačih opravil kakor so jih v preteklosti.³⁰ V postopku demokratizacije družinskih odnosov je izjemno pomembna tudi pripravljenost očetov za večjo vključenost v nego in skrb za otroke, ki predstavlja podlago za oblikovanje novega nivoja odnosov med spoloma.

V okviru problema nizke stopnje rodnosti, ki je skupna vsem sodobnih državam, se del rešitve prav tako vidi v večji pripravljenosti očetov za skrb otrok, s čimer se delno razbremenijo matere in tako olajša starševstvo obema roditeljema. Vsekakor so spodbudna spoznanja, da mladi moški podpirajo enakopravnejšo delitev družinskih obveznosti in da dejansko želijo tudi praktično izkusiti aktivno očetovstvo. Želja moških za bolj aktivno očetovstvo odpira vrata tudi za deljene odgovornosti in večjo enakost spolov. Moški si dejansko želijo biti s svojimi otroki, saj si želijo imeti z njimi dobre odnose, prav tako pa si želijo preživljati čim več časa z otroki kot del njihovega čustvenega osebnega razvoja. Teoretično smo torej na dobri poti, kako pa je s temi prizadevanji v vsakdanji praksi?

Če pogledamo izsledke raziskav lahko vidimo, da se v primeru očetovskega dopusta, ki ga države dajejo očetom na voljo v obsegu do dveh tednov, kar precejšnje število očetov odloča za njegovo koriščenje. Razlog je najbrž v tem, da je v tem primeru poudarjena njihova izvorna pravica, ki jo zakonodajalec predpiše izključno njim. S tem se očetom priznava posebno mesto v družini in daje posebno veljavo v okviru samega starševstva. Če očetje ne izkoristijo tega dopusta potem leta zapade. V tem kontekstu se kot bolj problematična kaže predvsem pravica do delitve starševskega dopusta med oba starša, saj je vsem državam v Evropski uniji skupno to, da se moški v zelo majhnih odstotkih odločajo za dopust po rojstvu otroka (z izjemo Norveške in Švedske). Za večjo družbeno sprejemljivost in javno priznanje očetovske vloge v praksi je potrebno spremeniti predvsem družbeno zavest in javno mnenje ter očetom vcepiti zavedanje, kako izjemen pomen ima njihovo aktivno sodelovanje pri negi otrok na dobrobit celotne družbe, še posebej pa na njih same.

Ureditev starševskega dopusta je pri nas v primerjavi z ostalimi državami Evropske unije zelo dobro urejena. Dolžina starševskega dopusta je v trajanju 365

³⁰ Po raziskavi o življenjskem standardu na Švedskem leta 1994, se je čas, ki ga ženske posvečajo gospodinjskim opravilom zmanjšal iz 32 ur tedensko v letu 1974 na 19 ur tedensko v letu 1991. V istem obdobju je čas, ki ga moški posvečajo gospodinjskim opravilom, narasel iz dveh na pet ur na teden. (Furst, 1999: 35).

dni relativno dobro osnovana, poleg tega je 100% nadomestilo med državami Evropske unije prej izjema kakor pravilo. Tudi očetje so deležni posebnega varstva, saj jim zakonodaja daje precejšnje možnosti za sodelovanje pri negi in skrbi otrok, tako z možnostjo delitve dopusta za nego in varstvo otroka, kakor s pravico do očetovskega dopusta. Teoretično imamo torej zelo dobro podlago za aktivno izvajanje očetovstva, vendar pa rezultati dejanske participacije očetov pri skrbi za otroke v praksi kažejo drugačno sliko, sploh kar se tiče sporazumne delitve starševskega dopusta z materjo.

Prvi rezultati o koriščenju očetovskega dopusta sicer kažejo, da se precejšen odstotek očetov poslužuje 15 dnevne plačane odsotnosti ob rojstvu otrok, kar pa še zdaleč ne velja za nadaljevanje dopusta, v obdobju katerega ne prejemajo plačila. V kolikor bodo očetje koristili v večini le 15 dni plačanega očetovskega dopusta, to ni najboljši kazalec za uspešno realizacijo te zakonske pravice v praksi. Za doseg večjega deleža očetov pri vključevanju v družinske obveznosti, bo potrebna širša družbena regulacija ter akcija za spodbujanje delitve starševskega dopusta med obema staršema. V prvi vrsti je seveda potrebno doseči spremembe v globalni miselnosti na tem področju, saj brez tega ni moč doseči omenjenega cilja. To lahko vključuje razne podporne skupine očetom, organizacijo šolanja za očete, morda celo ustanovitev kakšnega urada za moška vprašanja v okviru ustreznega ministrstva. Pri tem lahko dobro izkoristimo izkušnje, modele in primere dobre prakse iz držav EU. Raziskave iz skandinavskih držav poudarjajo tudi, da je za doseg večje enakosti med spoloma na zasebni ravni, potrebno spremeniti obstoječi miselni vzorec zaposlenih očetov in mater ter spodbuditi ženske, da pogosteje zasedajo vodilna delovna mesta ter sedeže v parlamentu (lep primer je Švedska, ki z več kot 40% deležem žensk v parlamentu, dosega najvišji delež očetov, ki koristijo dopust za nego otroka).

Očitno je, da gre sedanji razvoj v smeri očetovstva, ki zajema večjo čustveno bližino med očeti in otroki. Zato je izjemnega pomena, da se vzpostavi model, v okviru katerega očetovstvo postane del čustvenega doživljanja in obenem ne izgubi svoje možatosti. Očetje morajo imeti priložnost, da svojo očetovsko funkcijo uresničujejo že od rojstva otroka dalje, saj bodo le tako lahko spoznavali pomembnost takšnega sodelovanja in tako se bodo vse bolj rušili predsodki o nepomembnosti njihove vloge pri družinskem delu z otroki. Gre za proces, ki bi naj

vzpostavil zaupanje predvsem pri samih moških, da bodo spoznali, da so sposobni kot roditelji in enako pomembni svojim otrokom kakor matere.

Če potegnemo črto, lahko torej ugotovimo, da bo potrebno kljub doseženemu napredku, vlogi, ki bi naj jo imeli sodobni moški, posvetiti še precej pozornosti. Gledano s formalnega stališča imamo v Sloveniji dokaj dobre zasnove za bolj dejavno sodelovanje moških pri delitvi družinskih nalog oz. za boljše usklajevanje družinskih in zaposlitvenih obveznosti. Sprejem ZSDP lahko štejemo kot prvi korak k uresničevanju tega cilja. V prihodnje pa se bo potrebno aktivno posvečati tudi spremljajočim dejavnostim, ki bodo sčasoma lahko pripomogle k večji aktivnosti s strani moških v sferi družinskega življenja, s čimer bodo ženske razbremenjene, kar se tiče skrbi za družino, vse to pa seveda vodi tudi k večji enakosti med spoloma na družbeni ravni ter do izenačevanja pravic na trgu delovne sile. Seveda to še zdaleč ni lahka naloga, saj zahteva usklajeno delovanje številnih akterjev, poleg tega pa je potrebno upoštevati tudi družbene omejitve, skupaj z kontradiktornimi zahtevami, kot so na eni strani ideologija novega očetovstva, ki zahteva čim večje vključevanje očetov v družinsko življenje, na drugi strani pa tržni sistem, ki postavlja pred starše vse večje zahteve glede udeležbe v plačanem delu. Poleg tega se kot ovira postavlja še vedno prevladujoče enačenje družinskega z materinskim, kar pomeni, da družinsko življenje še vedno kreira materinstvo, kot osrednji pojem starševstva. Da bi premostili te kulturno prevladujoče predstave o družini, je potrebno doseči spremembe v zavesti obeh spolov.

LITERATURA

1. Članki v revijah oz. zbornikih

Antić G., Milica (1991): »Spoprijem za družino«. Časopis za kritiko znanosti, let. 18, št. 136-137, str. 34-39.

Boh, Katja (1989): »Družinska in prebivalstvena politika: shajanja in razhajanja«. Družboslovne razprave, let. 6, št. 8, str. 107-116.

Boh, Katja (1993): »Novi trendi v družinski politiki«. Teorija in praksa, let. 30, št. 3-4, str. 221-229.

Collier, Richard (2002): »Moški, heteroseksualnost in spreminjanje družine: (Re)konstruiranje očetovstva v pravu in socialni politiki«. Časopis za kritiko znanosti, let 30, št. 207-208, str. 133-148.

Čačinovič Vogrinčič, Gabi (1993): »Oče – pravica do stvarnosti«. Časopis za kritiko znanosti, let. 21, št. 162-163, str. 23-29.

Čačinovič Vogrinčič, Gabi (1995a): »Družina – pravica do resničnosti«. V: Ramovš, Jože (ur.): Družina: zbornik predavanj in razprav na osrednjih strokovnih prireditvah v Sloveniji v letu družine v Cankarjevem domu v Ljubljani, 25. in 26. oktober 1994. Inštitut antona Trstenjaka za psihologijo, logoterapijo in antropohigieno, Ljubljana, str. 123-128.

Čačinovič Vogrinčič, Gabi (1995b): »Dopolnjene družine«. V: Rener, Tanja, Vika Potočnik in Vera Kozmik (ur.): Družine: različne – enakopravne. Vitrum, Ljubljana, str. 120-126.

Čepar, Drago (1995): »Družinska politika v Republiki Sloveniji«. V: Ramovš, Jože (ur.): Družina: zbornik predavanj in razprav na osrednjih strokovnih prireditvah v Sloveniji v letu družine v Cankarjevem domu v Ljubljani, 25. in 26. oktober 1994. Inštitut antona Trstenjaka za psihologijo, logoterapijo in antropohigieno, Ljubljana, str. 75-85.

Černigoj-Sadar, Nevenka (1985): »Izkušnje plačanega dela in družine«. Družboslovne razprave, let. 2, št. 3, str. 55-65.

Černigoj-Sadar, Nevenka (1990): »Možnosti za spremembe v delitvi dela med moškimi in žensko«. Časopis za kritiko znanosti, let. 18, št. 135-136, str. 146-151.

Černigoj-Sadar, Nevenka (1995): »Kvaliteta življenja sodobnih družin v Sloveniji«. V: Ramovš, Jože (ur.): Družina: zbornik predavanj in razprav na osrednjih strokovnih prireditvah v Sloveniji v letu družine v Cankarjevem domu v Ljubljani, 25. in 26. oktober 1994. Inštitut antona Trstenjaka za psihologijo, logoterapijo in antropohigieno, Ljubljana, str. 337-345.

Černigoj-Sadar, Nevenka (2000): »Spolne razlike v formalnem ni neformalnem delu«. Družboslovne razprave, let. 16, št., št. 34/45.

Černič Istenič, Majda (1985): »Družina kot polje individualnosti«. Družboslovne razprave, let. 2, št. 3, str. 67-75.

Črnak-Meglič, Andreja (1994): »Kako v Sloveniji zastaviti in izvajati učinkovito družinsko politiko?«. V: Stropnik, Nada (ur.): Kaj potrebujemo: družinsko ali prebivalstveno politiko?: zbornik referatov, Portorož 10. in 11. maja 1994. Domus, Center za zaščito potrošnikov, Ljubljana, str. 63-70.

Dodig, Tanja, Vesna Kalčič, Tina Milostnik (2003): »Očetje za previjalno mizo«. Dnevnik, 25.3.2003.

Jogan, Maca (1985): »Družina, enakopravnost in problem porodniškega dopusta«. Teorija in praksa, let. 22, št. 6, str. 615-630.

Jogan, Maca (1991): »Talcott Parsons – sociološki prispevek k družbeni re/produkciji hierarhije med spoloma«. Družboslovne razprave, let. 8, št. 11, str. 33-41.

Jogan, Maca (1995): »Androcentrična ali androgina kultura in (simetrična) družina«. V: Rener, Tanja, Vika Potočnik in Vera Kozmik (ur.): Družine: različne – enakopravne. Vitrum, Ljubljana, str. 49-63.

Jogan, Maca (1998a): »Novo očetovstvo«. Delo, št. 203, 3.9.1998, str. 4.

Jogan, Maca (1998b): »Novo očetovstvo«. Delo, št. 204, 4.9.1998, str. 5.

Jogan, Maca (1998c): »Novo očetovstvo«. Delo, št. 205, 5.9.1998, str. 5.

Jogan, Maca (1998d): »Novo očetovstvo«. Delo, št. 206, 6.9.1998, str. 5.

Jogan, Maca (1998e): »Novo očetovstvo«. Delo, št. 207, 7.9.1998, str. 5.

Jogan, Maca (2000): »Postsocializem in androcentrizem«. Družboslovne razprave, let 16, št. 34/35.

Končina Peternel, Mateja (1993): »Pravni vidiki očetovstva«. Časopis za kritiko znanosti, let. 21, št. 162-163, str. 31-40.

Kukar, Katja (1992a): »Družinska politika: drvar in kralj«. Delo, št. 79, 4.4.1992, str. 26,27.

Kukar, Katja (1992b): »Družinska politika: skromna vlaganja v prihodnjo blaginjo«. Delo, št. 85, 11.4.1992, str. 22.

Lešnik, Bogdan (1995): »Mitologika družine in spolna usmerjenost v političnem boju«. V: Rener, Tanja, Vika Potočnik in Vera Kozmik (ur.): Družine: različne – enakopravne. Vitrum, Ljubljana, str. 11-14.

Musek, Janek (1995): »Družina in vrednote«. V: Ramovš, Jože (ur.): Družina: zbornik predavanj in razprav na osrednjih strokovnih prireditvah v Sloveniji v letu družine v Cankarjevem domu v Ljubljani, 25. in 26. oktober 1994. Inštitut antona Trstenjaka za psihologijo, logoterapijo in antropohigieno, Ljubljana, str. 191-211.

Primožič, Sonja (2004): »Novorojenčki materina skrb«. Dnevnik, 15.11.2004.

Renner, Tanja (1991): »Preliminarije k razmerju med družino in politiko«. Časopis za kritiko znanosti, let. 18, št. 136-137, str. 6-11.

Renner, Tanja (1993): »Politika materinjenja ali Father Knows Best: for Him the Play, for Her the Rest«. Časopis za kritiko znanosti, let. 21, št. 162-163, str. 15-21.

Renner, Tanja (1995): »Ideologija krize«. V: Renner, Tanja, Vika Potočnik in Vera Kozmik (ur.): Družine: različne – enakopravne. Vitrum, Ljubljana, str. 15-23.

Schunter-Kleemann, Susanne: »Gender mainstreaming as a strategy for modernising gender relations?«. V: Family issues between gender and generations. European Commission, 2000, str. 79-85.

Sedmak, Mateja (2002): »Od patologizacije k pluralizmu partnerskih oblik«. Časopis za kritiko znanosti, let 30, št. 207-208, str. 149-160.

Skušek, Zoja (1993): »Očetje in očetovstvo«. Časopis za kritiko znanosti, let. 21, št. 162-163, str. 61-73.

Stropnik, Nada (1994): »Družinska politika v evropskih državah«. V: Stropnik, Nada (ur.): Kaj potrebujemo: družinsko ali prebivalstveno politiko?: zbornik referatov, Portorož 10. in 11. maja 1994. Domus, Center za zaščito potrošnikov, Ljubljana, str. 17-42.

Švab, Alenka (2000): »Poti in stranpoti novih očetovskih identitet: nekaj misli o sociološki interpretaciji novega (postmodernega) očetovstva«. Teorija in praksa, let. 37, št. 2, str. 248-263.

Švab, Alenka (2002a): »Nove družine – nove in stare ideologije?«. Časopis za kritiko znanosti, let 30, št. 207-208, str. 75-77.

Švab, Alenka (2002b): »Mesto družine – družbena funkcionalnost družine v postmodernosti«. Časopis za kritiko znanosti, let. 30, št. 207-208, str. 79-93.

Ule, Milena (2001): »Izvirna očetova pravica«. Dnevnik, 18.4.2001.

Ule, Mirjana (1995): »Vsakdanji svet družine«. V: Renner, Tanja, Vika Potočnik in Vera Kozmik (ur.): Družine: različne – enakopravne. Vitrum, Ljubljana, str. 127-138.

Zavrl, Nataša (2002): » Kdo se boji moških v predpasniku?«. Časopis za kritiko znanosti, let 30, št. 207-208, str. 161-176.

2. Samostojne publikacije

Bergstrand, Goran in drugi (1996): Prostor moškosti: osem esejev o odnosih med spoloma, starševstvu in moškosti. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.

Burgess, Adrienne (1997): *Fatherhood reclaimed: the making of the modern father*. Vermilion, London.

Černigoj-Sadar, Nevenka, Suzan Lewis (1996): *Balancing employment and family life: the role of employers: proceedings of the international symposium*. Fakulteta za družbene vede, Inštitut za družbene vede, Ljubljana.

Čačinovič-Vogrinčič, Gabi (1998): *Psihologija družine: prispevek k razvitosti družinske skupnosti*. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.

D. Parke, Ross (1996): *Fatherhood*. Harvard University Press Cambridge, Massachusetts.

European Commission, Directorate-General for Employment, Industrial Relations and Social Affairs (1998a): *Equal opportunities for women and man*, European Community acts.

European Commission (1998b): *Equality is the future*. Congress and exhibition, 21-22 September 1998

Furst, Gunilla (1999): *Sweden – the equal way*. Stocholm, Sweden

Slovenski odbor za Unicef (1996): *Situacijska analiza o položaju otrok in družin v Sloveniji*. Ljubljana

Stropnik, Nada (1997): *Ekonomski vidiki starševstva*. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana

Tomori, Martina (1994): *Knjiga o družini*. EWO, Ljubljana.

Ule, Mirjana, Metka Kuhar (2003): *Mladi, družina, starševstvo: spremembe življenjskih potekov v pozni moderni*. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana

Zavrl, Nataša (1999): *Očetovanje in otroštvo*. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.

Žmuc-Tomori, Martina (1988): *Klic po očetu*. Cankarjeva založba, Ljubljana.

3. Predpisi

Pravilnik o postopkih za uveljavljanje pravic iz zavarovanja za starševsko varstvo (Uradni list RS, št. 97/2001 in 76/2003)

Resolucija o temeljih oblikovanja družinske politike v Republiki Sloveniji (Uradni list RS, št. 40-1660/1993).

Zakon o starševskem varstvu in družinskih prejemkih (Uradni list RS, št. 97/2001)

Zakon o delovnih razmerjih (Uradni list RS, št. 42/2002)

Ustava Republike Slovenije (Uradni list RS, št. 33/1991)

4. Internetni viri

http://www.pic.si/info/doc/izjava_2.doc

Pravno-informacijski center nevladnih organizacij – PIC: Neustrezna ureditev pravice do očetovskega dopusta (19.12.2001).

<http://www.uem-rs.si/slo/novice/starsdop/html>

Urad za žensko politiko: Očetje na starševskem dopustu (27.5.2002).

<http://www.uem-rs.si/slo/novice/teze.html>

Urad za enake možnosti: 10 razlogov zakaj je v tem trenutku bolj nujno razmišljati o očetovstvu kot o materinstvu (29.5.2002).

http://www.sigov.si/csd/dej_druz_por.htm

Skupnost centrov za socialno delo: Zavarovanje za starševsko varstvo (3.7.2003).

<http://www.uem-rs.si/slo/novice/index.html>

Urad za enake možnosti: Enake možnosti žensk in moških – Evropska unija in Slovenija (6.9.2003).

<http://www.uem-rs.si/slo/publikacije/integracija/index.html>

Urad za enake možnosti: Zbirka za enake možnosti žensk in moških: Integracija načela enakosti spolov (22.6.2004).

<http://www.sweden.gov.se/content/1/c6/02/42/15/43b9ad0a.pdf>

Ministry of Health and Social Affairs: Swedish family policy (22.12.2004).

<http://www.sigov.si/mddszi/index.php>

Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve: Statistika družinskih prejemkov (20.1.2005).

http://uuropa.eu.int/comm/employment_social/missoc/2003/sf_part4_en.htm

European Commission: Employment and Social Affairs: MISSOC – Comparative Tables on Social Protection in the Member States (20.1.2005)

<http://www.denmark.dk>

Denmarks Official Website (21.1.2005).

<http://odin.dep.no/bfd/engelsk/publ/handbooks/004071-120005/dok-bn.html>

Norway: The rights of parents with small children (21.1.2005).

5. Ostalo

Statistična baza podatkov Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve

Statistična baza podatkov Inštituta za varovanje zdravja Republike Slovenije

SEZNAM SHEM, TABEL, GRAFOV

1. Sheme

Schema 4.1: Zavarovanje za starševsko varstvo v Sloveniji, str 39.

2. Tabele

Tabela 4.1: *Dopust za nego in varstvo otroka, Slovenija, 2003*, str. 41.

Tabela 5.1: *Očetovski dopust v posameznih državah Evropske unije*, str. 61.

3. Grafi

Graf 4.1: *Delež očetov pri koriščenju dopusta za nego in varstvo otroka, Slovenija, 2003*, str. 42.

Graf 4.2: *Povprečni mesečni delež očetov, ki so koristili dopust za nego in varstvo otroka, Slovenija, 1994 – 2003*, str 43.

Graf 4.3: *Povprečno mesečno število očetov, ki so koristili plačani in neplačani očetovski dopust, Slovenija, 2004*, str. 48.

Graf 4.4: *Stališča slovenskih anketirancev glede trditve »Naloga moža v zakonu je, da služi denar, naloga žene pa, da skrbi za dom in družino«*, str. 52.

Graf 4.5: *Delitev dela v družini: % oseb, ki živi s partnerjem/partnerico in si približno enakovredno porazdeli gospodinjska opravila ter nego in vzgojo otrok, 1996*, str. 53.

Graf 4.6: *Povprečno število ur na teden za nego in vzgojo otrok – zaposleni/ samozaposleni*, str. 54.

Graf 4.7: *Bolniški stalež zaradi nege otroka – koriščenje s strani moških in žensk, Slovenija, 1997 – 2003*, str. 55.

Graf 5.1: *Delež moških in žensk pri koriščenju dopusta z starševskim nadomestilom, Švedska, 1980 – 2001*, str. 65.

Graf 5.2: *Delež moških in žensk pri koriščenju dopusta z začasnim nadomestilom, Švedska, 1980 – 2001*, str. 66.